

ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ

ΒΕΡΓΙΝΑ. Η ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΑΙΓΩΝ.
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ
ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Η συζήτηση για την αρχαία πόλη στη Βεργίνα απέκτησε ενδιαφέρον μετά το εντυπωσιακό εύρημα της Μ. Τούμπας από τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο (1976-1980), ο οποίος με τα νέα δεδομένα της ανασκαφής του επιβεβαίωσε μια παλιότερη πρόταση του ιστορικού Ν. Hammond και μπόρεσε να ταυτίσει την πόλη με την πρώτη πρωτεύουσα των Μακεδόνων, τις Αιγές (1976)¹. Ήταν

1. Το κείμενο αυτό δεν έχει στόχο να προσθέσει στη βιβλιογραφία άλλο ένα άρθρο για το θέμα της ταυτότητας της αρχαίας πόλης στη Βεργίνα. Σκοπός του είναι κυρίως να προσεγγίσει τα μνημεία και τα ανασκαφικά δεδομένα με τη βεβαιότητα ότι δεν έχει αντηθεί απ' αυτά ο πλούτος των πληροφοριών που εμπεριέχουν, όπως προδίδουν οι έως σήμερα συζητήσεις. Δεν παραγνωρίζεται η βασική δυσκολία της έλλειψης των τελικών δημοσιεύσεων των μνημείων, όπως επίσης και η πληθώρα των υπεραπλουστευμένων δημοσιογραφικών εκθέσεων των θεμάτων της Βεργίνας που συσκοτίζει την έρευνα. Παράλληλα είναι πλέον χρήσιμο να δοκιμαστεί η σύνθεση ορισμένων πρωτογενών στοιχείων, ώστε να ανοίξει η συζήτηση για την ερμηνεία των μνημείων. Για την αγγλική μετάφραση της περιλήψης οφείλω ευχαριστίες στη Λ. Τρακατέλη. Για τις ανάγκες του κειμένου χρησιμοποιούνται και οι εξής συντομογραφίες:

Ανδρόνικος κ.ά. 1961

Μ. Ανδρόνικος – Κ. Μακαρόνας – Ν. Μουτσόπουλος – Γ. Μπακαλάκης, *Το ανάκτορο της Βεργίνας*, Αθήνα 1961.

Ανδρόνικος 1969

Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα Ι. Το νεκροταφείο των τύμβων*, Αθήνα 1969.

Ανδρόνικος 1984

Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι και άλλες αρχαιότητες*, Αθήνα 1984.

Δρούγου 1989

Σ. Δρούγου, «Το αρχαίο θέατρο της Βεργίνας και ο περιβάλλον χώρος του», *ΑΕΜΘ* 3 (1989) 13 κε.

Δρούγου 1996

Σ. Δρούγου, «Βεργίνα 1990-1997. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών», *ΑΕΜΘ* 10Α (1996) 41 κε.

φυσικό το θέμα να προκαλέσει ένα έντονο ενδιαφέρον, ενώ παράλληλα η συζήτηση πήρε μεγάλες διαστάσεις, χωρίς όμως το αποτέλεσμα να είναι ανάλογο². Σήμερα φαίνεται ότι η αποδοχή της ταύτισης της πόλης με την αρχαία πρω-

Drougou 1997

S. Drougou, «Das antike Theater von Vergina», *AM* 112 (1997) 281 κε.

Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 1999

Σ. Δρούγου – Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας τον αρχαιολογικό χώρο*, Αθήνα 1999.

Hammond 1970

N. G. L. Hammond, *A History of Macedonia I*, Oxford 1970.

Hammond – Griffith 1979

N. G. L. Hammond – G. T. Griffith, *A History of Macedonia II*, Oxford 1979.

Hatzopoulos 1996

M. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings*, *Μελετήματα* 22 (1996).

Heuzey – Daumet 1876

L. Heuzey – H. Daumet, *Mission archéologique de Macédoine*, Paris 1876.

Hoepfner 1996

W. Hoepfner, «Zum Typus der Basileia und der königlichen Andrones» στον τόμο: *Basileia. Die Paläste der hellenistischen Könige. Internationales Symposion in Berlin vom 16.12.1992 bis 20.12.1992*, Mainz 1996, 9 κε.

Pandermalis 1976

D. Pandermalis, «Beobachtungen zur Fassadenarchitektur und Aussichtsveranda im hellenistischen Makedonien» στον τόμο: *Hellenismus in Mittelitalien. Kolloquium in Göttingen vom 5. bis 9. Juni 1974*, Göttingen 1976, 387 κε.

Παντερμαλής 1987

Δ. Παντερμαλής, «Η κεράμωση του ανακτόρου της Βεργίνας» στον τόμο: *ΑΜΗΤΟΣ. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο II*, Θεσσαλονίκη 1987, 579 κε.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 1987

Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Ευρυδία Σίρρα Εύκλεια» στον τόμο: *ΑΜΗΤΟΣ. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο II*, Θεσσαλονίκη 1987, 733 κε.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 1996

Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Το Ιερό της Εύκλειας στη Βεργίνα», *AEMΘ* 10Α (1996) 55 κε.

Saatsoglou-Paliadeli 2000

Chr. Saatsoglou-Paliadeli, «The Palace of Vergina-Aegae and its Surroundings» στον τόμο: *Royal Palace Institution in the first Millenium BC*, Danish Institute of Athens Monographs 4 (2002) 201 κε.

Τουράτσογλου 1997

Ι. Τουράτσογλου, *Μακεδονία. Ιστορία, Μνημεία, Μουσεία*, Αθήνα 1997.

2. Βλ. Ανδρόνικος 1984, *passim* (ιδιαίτερος 218 κε.). Hammond – Griffith 1979, *passim* (ιδιαίτερος 13 κε., 42 κε.). N. G. L. Hammond, *Αρχαία Μακεδονία I*, Θεσσαλονίκη 1970, 53 κε. P. Faklaris, *AJA* 98 (1994) 609 κε. Chr. Saatsoglou-Paliadeli, *AM* 111 (1996) 225 κε. *H idia*, AA 2000, 387 κε. N. G. L. Hammond, *JHS* 117 (1997) 177 κε. *REG* 106 (1996) 264 κε. Hatzopoulos 1996, 105 κε. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη στον τόμο: *Διεθνές Συνέδριο «Αλέξανδρος ο Μέγας: από τη Μακεδονία στην Οικουμένη»*, Βέροια 27-31/5/1998, Βέροια 1999, 37 κε. (βιβλιογραφία).

τεύουσα των Μακεδόνων, τις Αιγές, είναι σχεδόν καθολική, δεδομένου ότι η έρευνα δεν έχει προσκομίσει καμιά πειστική περί του αντιθέτου απόδειξη. Είναι βέβαια αξιοσημείωτο ότι οι περισσότερες σκέψεις και οι ενστάσεις στην πρόταση του ανασκαφέα στηρίχθηκαν σε αποσπασματικές πληροφορίες για την ανασκαφή και κυρίως στην ερμηνεία των σχετικών αρχαίων γραπτών πηγών, ενώ αντίθετα το αρχαιολογικό υλικό, και μάλιστα το πρόσφατο, δεν αξιοποιήθηκε όσο θα ήταν δυνατόν, εκτός από ευδιάκριτες εξαιρέσεις³. Πιθανώς —και τούτο είναι αυτονόητο— τα πολύ σημαντικά ευρήματα της Μ. Τούμπας συγκέντρωσαν το μεγάλο ενδιαφέρον προς στιγμή και «εμπόδισαν» τη συνολική παρατήρηση της πόλης ως μία εξελισσόμενη ενότητα, ως τον οργανισμό που ξεκινά από το μύθο και καταλήγει στην ιστορική σκηνή ως αστική πολιτική οντότητα. Όπως είναι γνωστό, η ανασκαφική δραστηριότητα στην περιοχή της αρχαίας πόλης κατά τα τελευταία χρόνια, μολονότι υπήρξε σχετικά περιορισμένη σε σύγκριση με την έκτασή της, απέφερε όμως πολλά νέα στοιχεία και χρήσιμες για το θέμα ενδείξεις⁴. Η αξιοποίηση των νέων αυτών αρχαιολογικών δεδομένων της Βεργίνας φωτίζει τις παλιότερες γνώσεις και παράλληλα οδηγεί στις επόμενες ενδιαφέρουσες σκέψεις που πρέπει βέβαια να θεωρηθούν περισσότερο ως υποθέσεις εργασίας παρά ως οριστικές λύσεις των ερωτημάτων, καθώς μπορούν να θεμελιώσουν μία πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα για τη διαμόρφωση της αρχαίας πόλης και μάλιστα στη Μακεδονία και κάτω από το καθεστώς της βασιλείας⁵. Ποιος είναι ο αρχικός πυρήνας των πόλεων στην αρχαία Μακεδονία, τότε τειχίζονται, πώς διοικούνται με δεδομένο το καθεστώς της βασιλείας, είναι ορισμένα από τα ερωτήματα αυτής της έρευνας. Τα ερωτήματα αυτά είναι πιθανώς ιστορικά, όμως φαίνεται πλέον ότι χρειάζονται την αρχαιολογική στήριξη και πρέπει να απασχολήσουν και τους αρχαιολόγους.

3. Βλ. ενδεικτικά προς αυτή την κατεύθυνση Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ό.π.*, 38 κε. Επίσης Saatsoglou-Paliadeli 2000, 201 κε. Ανδρόνικος 1984, *passim*. Βλ. επίσης σημ. 2.

4. Το παρόν κείμενο δε φιλοδοξεί να διατυπώσει τελικές σκέψεις ή τελικές μεθοδολογικές προτάσεις για τα θέματα της Βεργίνας, επιδιώκει όμως να δοκιμάσει να υπερβεί το όριο των κατηγοριοποιήσεων και της στενής διαδικασίας της χρονολόγησης και να συνθέσει τις πληροφορίες έστω και με την έννοια «πρότασης εργασίας». Είναι ίσως πιθανόν να πρέπει να γραφεί και πάλι ένα δεύτερο βιβλίο για τη Βεργίνα, αντίστοιχο προς εκείνο του Μ. Ανδρόνικου (1984), με τα νέα δεδομένα της αρχαίας πόλης και με τα νέα ερωτήματα. Επίσης στην παρούσα προσπάθεια δεν θα είχε ακόμη νόημα να αναφερθεί ολόκληρη η τεράστια βιβλιογραφία για το θέμα της Βεργίνας.

5. Βλ. Ανδρόνικος 1984, 38 κε. Drougou 1997, 281 κε. Πάντοτε σημαντικά Heuzey – Daumet 1876, 117 κε. Ανδρόνικος κ.ά. 1961, *passim*. Pandermalis 1976, 387 κε. Παντεμαλής 1987, 579 κε. Hoepfner 1996, 9 κε. Γ. Βελένης στον τόμο: *Μνήμη Μ. Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη 1997, 25 κε.

Οι όροι που συνιστούν την οντότητα, αλλά και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα αυτής της πόλης, είναι αρκετοί, άμεσοι ή έμμεσοι, και αναγνωρίζονται κυρίως στα μνημεία και μέσα από το αρχαιολογικό υλικό. Τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της θέσης της πόλης και ο τρόπος που διαμορφώθηκαν πρέπει να συνέβαλαν αποφασιστικά στην εικόνα της πόλης, και όχι μόνο. Οι λατρείες που έχουν επισημανθεί σε σχέση προς τα ανασκαφέντα μνημεία συνδέονται σαφώς με τα κυριότερα δημόσια οικοδομήματα, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι πολιτικοί θεσμοί συνδέονται με χαρακτηριστικό τρόπο με τις θρησκευτικές έννοιες. Τα ίδια τα δημόσια οικοδομήματα και η πολεοδομική τους οργάνωση στο πλαίσιο της αρχαίας πόλης υποβάλλουν με βεβαιότητα μια προγραμματική πολιτική αντίληψη και σχέση ως προς τη βασιλική εξουσία.

Το τρίτο συνθετικό στοιχείο της αρχαίας πόλης στη Βεργίνα συνιστούν τα ταφικά μνημεία και ό,τι συνδέεται με αυτά. Η μακροαίωνη χρήση του νεκροταφείου, η τεράστια έκτασή του, τα εντυπωσιακά ταφικά μνημεία και κτερίσματα, υπογραμμίζουν τη σημασία, τον πλούτο, τις εποχές της ακμής, αλλά εκφράζουν και τις αρχές που διέπουν την κοινωνία αυτής της πόλης⁶.

Τα χρονολογικά στοιχεία που παρέχουν τα ταφικά μνημεία δε βρίσκονται σε πλήρη αντιστοιχία προς το χρονικο-ιστορικό της πόλης, ωστόσο δημιουργούν σε συνδυασμό με τα παραπάνω σοβαρές έμμεσες ενδείξεις για την ύπαρξή της και αβίαστα εναρμονίζονται προς την πρόταση των N. Hammond και M. Ανδρόνικου⁷.

Η πρόσφατη ανασκαφή στην αρχαία πόλη (1982 και εξής) διενεργήθη μόνο σε ορισμένα επιλεγμένα σημεία της περιοχής της, είναι όμως φανερό ότι το κέντρο βάρους του ενδιαφέροντος της έρευνας, αλλά και της πραγματικότητας, βρίσκεται πάντοτε στο μεγάλο οικοδόμημα του ανακτόρου, μαζί με το οποίο τα μνημεία που αποκαλύφθηκαν στον ευρύτερο περιβάλλοντα χώρο του, δημιούργησαν ένα πολύ ενδιαφέρον αλλά και αποκαλυπτικό πολεοδομικό σύνολο, που ουσιαστικά προσδιορίζει και τη συζήτηση για την αρχαία πόλη⁸. Παράλληλα όμως μικρά ευρήματα, συνήθως κινητά, υπογραμμίζουν με χαρακτηριστικό τρόπο τις παρατηρήσεις μας και συμπληρώνουν το πολιτικό και κοινωνικό ψηφιδωτό του αστικού συνόλου, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Το γεγονός ότι τα περισσότερα μνημεία της πόλης παραμένουν αδημοσίευτα

6. Βλ. κάτω.

7. Βλ. άνω.

8. Η ανασκαφή της Βεργίνας μετά το 1982 συγκέντρωσε το ενδιαφέρον της στην αρχαία πόλη χωρίς να λείπει έρευνα ταφικών μνημείων. Πβ. τις σχετικές εκθέσεις στο *AEMΘ* από το 1986 και εξής. Η παλιότερη έρευνα, πριν από το εύρημα της Μ. Τούμπας, είχε κύριο αντικείμενο το ανάκτορο. Βλ. Ανδρόνικος 1984, 38 κε.

καθιστά δυστυχώς αδύνατη την ολοκληρωμένη εποπτεία ειδικών πληροφοριών, στατιστικών κ.λ.π., έτσι ώστε δεν είναι δυνατόν να συνδεθεί το σύνολο των ειδήσεων σε μια καθολική σύνθεση.

Το σχήμα και η μορφή μιας αρχαίας πόλης αποδίδονται κατά κανόνα με τα τείχη της, ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο της οντότητάς της, όπου μάλιστα είναι δυνατόν να καταγράφεται ακόμη και η χρονική επαλληλία των φάσεων στην ιστορία του αντίστοιχου οικιστικού-αστικού συνόλου. Ως προς τη Μακεδονία το θέμα γίνεται ακόμη πιο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι υφίσταται έντονο το ερώτημα της αρχικής δημιουργίας της πόλης ως αστικού κέντρου και μάλιστα σε σχέση προς τη φάση της αείχιστης κόμης⁹. Στην περίπτωση ωστόσο της Βεργίνας δε θα συζητηθούν εδώ τα τείχη της, διότι δεν υπάρχουν επαρκή δημοσιευμένα στοιχεία, εκτός από το παλιό τοπογραφικό των L. Heuzey και H. Daumet (σχ. 1) και τις πρόσφατες αποσπασματικές πληροφορίες, οι οποίες αφορούν κυρίως την περιοχή της ακρόπολης καθώς ακόμη και τη βεβαιότητα ότι η πόλη κατά τον 4ο προχριστιανικό αιώνα είναι ήδη τειχισμένη¹⁰. Στην προκειμένη έρευνα στόχος είναι η αξιοποίηση και ενδεχομένως η σύνθεση των δημοσιευμένων ανασκαφικών δεδομένων των γνωστών μνημείων, αφού αυτά αποδεικνύονται οι καλύτερες μαρτυρίες της ανάπτυξης και της εξέλιξης της αρχαίας πόλης, με το νόημα μιας ενότητας τόσο τοπογραφικής, όσο και χρονολογικής (σχ. 2). Είναι φανερό ότι τούτο το θέμα αναδεικνύεται ως εξαιρετικά ενδιαφέρον, δεδομένου ότι εγγίζει το πρόβλημα της δημιουργίας των αστικών κέντρων του βασιλείου των Μακεδόνων και συνεπώς της οργάνωσής του, αλλά και της ουσιαστικής σύστασής του.

Το φυσικό περιβάλλον και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά αποτελούν, εκτός από το βασικό κεφάλαιο της οικονομικής ζωής της, ένα από τα κύρια στοιχεία και της διαμόρφωσης της πόλης. Από την άλλη πλευρά, ως προς τη μορφή του οικισμού η διάκριση του νεκροταφείου από το οικιστικό τμήμα,

9. Βλ. Hatzopoulos 1996, 77 κε. Πβ. Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, *Ανασκαφή Δίου Ι. Η οχύρωση*, Θεσσαλονίκη 1998, 17 κε.

10. Heuzey – Daumet 1876, 175 κε. Π. Φάκλαρης, *Αρχαία Μακεδονία V 1*, Θεσσαλονίκη 1989, 391 κε. *Ο ίδιος*, *Εγνατία 3* (1991-1992) 242 κε. *Ο ίδιος*, *ΑΕΜΘ 10Α* (1996) 96 κε. Μ. Ανδρόνικος κ.ά., *ΠΑΕ* 1981, 55 κε., *ΠΑΕ* 1983, 57 κε., *ΠΑΕ* 1984, 67 κε., *ΠΑΕ* 1985, 66 κε., *ΠΑΕ* 1987, 146 κε., *ΠΑΕ* 1989, 187 κε., *ΠΑΕ* 1990, 170 κε., *ΠΑΕ* 1991, 188 κε. Τουράτσογλου 1997, 214 κε. Παράλληλα προς την ακρόπολη της αρχαίας πόλης έχουν ερευνηθεί και ορισμένα ακόμη τμήματα του οχυρωματικού περιβόλου της, όμως δε συζητούνται εδώ, διότι οι σχετικές πληροφορίες είναι πολύ λίγες και αποσπασματικές. Επομένως η παράλειψη είναι συνειδητή, όπως είναι επίσης συνείδησή μας η σημασία της γνώσης αυτού του στοιχείου μιας αρχαίας πόλης. Όταν ολοκληρωθεί η έρευνα του τείχους των Αιγών στη Βεργίνα, τότε θα γίνει η εικόνα του θέματος άρτια και πιθανότατα θα δοθούν εύκολα οι απαραίτητες απαντήσεις σε ορισμένα βασικά ερωτήματα.

Σχ. 1. Βεργίνα. Το τοπογραφικό σχέδιο των Heuzey – Daumet 1876.

όπως προκύπτει από την ανασκαφική εμπειρία, έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς σηματοδοτεί κατά κάποιον τρόπο τη θέση της πόλης, τα όρια της χώρας των ζωντανών και των νεκρών, ως ένα πολύ χρήσιμο τοπογραφικό αλλά και «πολεοδομικό» δεδομένο και όχι μόνο. Παράλληλα βέβαια η μακρόχρονη και πυκνή χρήση του νεκροταφείου εμπεριέχει πολύ χρήσιμες πληροφορίες για τους θεσμούς, τις προτιμήσεις και τις τάσεις της αντίστοιχης κοινωνίας των ζωντανών, και συγχρόνως σημαδεύει τη χρήση της θέσης στη διάρκεια των αιώνων.

Η αρχαία πόλη στη Βεργίνα ταυτίστηκε με τις αρχαίες Αιγές κυρίως μετά την ανασκαφή της Μ. Τούμπας με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, όπως η χρησιμοποίηση επιτύμβιων στηλών και άλλων υλικών από κατεστραμμένους τάφους, καθώς και την ανακάλυψη του μεγάλου ασύλητου μακεδονικού

Σχ. 2. Βεργίνα. Σύγχρονο τοπογραφικό σχέδιο του αρχαιολογικού χώρου.

τάφου Π στη Μ. Τούμπα από τον Μ. Ανδρόνικο, γεγονός που επιβεβαίωσε την παλιότερη, τολμηρή τότε, πρόταση του Ν. G. Hammond¹¹. Ωστόσο όμως από την αρχή της συζήτησης έλειψε η ανάλυση των συστατικών της πόλης — όσων είχε αποκαλύψει η ανασκαφική έρευνα —, όπως προαναφέρθηκε, τα οποία μπορούσαν να δώσουν χρήσιμες πληροφορίες και συμπεράσματα, και βέβαια η εξέταση των φυσικών όρων της.

Η αρχαία πόλη, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα από τα σωζόμενα λείψανα, απλώνεται σε μια χαμηλή πλαγιά στη βόρεια πλευρά των Πιερίων και αντικρίζει στα βόρεια τον ποταμό Αλιάκμονα και τη μεγάλη πεδιάδα του (εικ. 1). Στην πραγματικότητα η πλαγιά αυτή είναι στραμμένη προς τα βορειοανατο-

11. Βλ. άνω σημ. 2.

Εικ. 1. Βεργίνα. Αποψη της θέσης της αρχαίας πόλης (από ΒΑ).

λικά με εξαίρεση το δυτικό τμήμα της που σχηματίζει μια διακριτή μικρή ράχη με κλίση προς τα βορειοδυτικά και προς το βαθύ χείμαρρο της Παλαιοπαναγιάς, που χωρίζει το σύγχρονο χωριό της Βεργίνας από τον αρχαιολογικό χώρο. Τη χαμηλή πλαγιά της πόλης διασχίζουν μικροί χείμαρροι οι οποίοι και δημιουργούν μέσα στην πόλη φυσικές ενότητες-«νησίδες»¹². Η διακριτή και τειχισμένη περιοχή της ακρόπολης αποτελεί το ψηλότερο σημείο της έκτασης της πόλης πάνω από τη δυτική πλευρά και την περιοχή του ανακτόρου, ενώ η υπόλοιπη πόλη απλώνεται κυρίως βόρεια και ανατολικά του μεγάλου αυτού οικοδομήματος κατηφορίζοντας προς την πεδιάδα¹³. Η πόλη αντικρύζει τον ποταμό Αλιάκμονα, τον κύριο φυσικό δρόμο της κύριας Μακεδονίας, που φέρνει από τα βορειοανατολικά της Πίνδου και οδηγεί στα νότια μέσα από το στενό πέρασμα ανάμεσα στο Βέρμιο και τα Πιέρια στην εύφορη πεδιάδα για να καταλήξει στο Θερμαϊκό κόλπο, όπως ακριβώς βορειότερα ο Αξιός και ο Λουδίας. Ο χώρος που απλώνεται ανάμεσα στην πόλη με το νεκροταφείο της και τον ποταμό, αποδεικνύεται ιδιαίτερα ενδιαφέρων και πολύτιμος, καθώς φαίνεται και από τις μεταγενέστερες μετακινήσεις του πληθυσμού της πόλης προς τα βόρεια και ανατολικά (λείψανα οικοδομημάτων της ρωμαϊοκρατίας και της ύστερης αρχαιότητας φέρνουν στο φως μικρές ανασκαφικές έρευνες κατά μήκος του Αλιάκμονα στο τμήμα μεταξύ Βεργίνας και Παλατιτίσιων).

Η ανασκαφική έρευνα έδειξε ότι η φυσική κλίση της πλαγιάς υπήρξε

12. Το φυσικό περιβάλλον και τα συστατικά του ως προς την αρχαία πόλη στη Βεργίνα δεν απασχόλησαν ιδιαίτερα τους μελετητές, παρά μόνο σε περιορισμένο βαθμό και αποσπασματικά. Πβ. Hammond 1970, *passim* και ιδιαίτερος 160. Ανδρόνικος 1969, 1 κε. Ανδρόνικος 1984, 17. Φαίνεται όμως ότι τα φυσικά χαρακτηριστικά της αρχαίας θέσης δημιουργούν αποφασιστικούς όρους εξέλιξής της. Γενικά βλ. R. Ginouvès (επιμ.), *Μακεδονία*, Αθήνα 1993, 19 κε.

13. Υπολογίζεται ότι η πόλη όπως είναι σήμερα γνωστή (4ος αι. π.Χ. – ελληνιστικοί χρόνοι), κατελάμβανε μία έκταση περίπου 460 στρεμμάτων. Δύσκολα μπορεί να υπολογιστεί ο αριθμός των κατοίκων, διότι δεν είναι ακόμη γνωστό πόσο πυκνά οικοδομημένη ήταν η πόλη και σε ποια εποχή, ενώ δεν υπάρχει σαφής εικόνα της πορείας των τειχών. Οποιοσδήποτε αριθμός πληθυσμού θα ήταν πλάσματικός. Ας μη λημονείται ότι κατά τους χρόνους αυτούς η πόλη δεν είναι πλέον πρωτεύουσα του βασιλείου και απλώς φιλοξενεί κατά διαστήματα τη βασιλική οικογένεια, η οποία όμως είναι άγνωστο με τη συνοδεία πόσων ανθρώπων μετακινείται. Άγνωστη είναι επίσης και η οικονομική ζωή της πόλης, μολοντί τα κτερίσματα των τάφων προδίδουν ακόμη και ευμάρεια, ενώ μεταξύ των πόρων μπορεί να υποθέσει κανείς την κτηνοτροφία και την εκμετάλλευση των πλούσιων δασών, αλλά και τη βιοτεχνική παραγωγή. Από τη γραπτή παράδοση ωστόσο φαίνεται ότι η πόλη είχε ξεχωριστή σημασία για την οικογένεια των Τημενιδών, αλλά και γενικά για τους Μακεδόνες βασιλείς, αφού εκεί ήταν έθιμο να ενταφιάζονται τα μέλη της βασιλικής οικογένειας. Γενικά βλ. Ginouvès, *ό.π.*, 91 κε. (I. Ακαμάτης).

μεγαλύτερη από όσο φαίνεται σήμερα, ο τεράστιος ερειπιώνας της αρχαίας πόλης αλλά και η ίδια η φύση του εδάφους δημιούργησαν μια μεγάλη επίχωση στην αρχική πλαγιά, έτσι ώστε σήμερα να μειώνεται η παλιότερη μεγάλη κλίση. Κύριο όμως γνώρισμα είναι φυσικά ακόμη και σήμερα —και υποθέτουμε πολύ εντονότερα στην αρχαιότητα— η διαμόρφωση των φυσικών βαθμιδωτών ανδρήρων, ένα γνώρισμα που αποτέλεσε αναγκαστικά και το βασικό όρο δόμησης της πόλης. Τα διαφορετικά και άνισα φυσικά επίπεδα επέβαλαν λ.χ. στο ελληνιστικό οικοδομικό συγκρότημα του Μητρούου τη δόμηση σε δύο επίπεδα, στοιχείο το οποίο ίσως προσπάθησε να αποφύγει το αντίστοιχο οικοδόμημα ίδιου ιερού του 4ου αι. π.Χ., τουλάχιστον όσο είναι σήμερα ορατό¹⁴. Άνδρα, και μάλιστα οικοδομημένα αναλήμματα με κατεύθυνση Α-Δ αναφέρει και η Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη στο χώρο της αγοράς και του ιερού της Εύκλειας βόρεια του θεάτρου, έτσι ώστε να δημιουργούνται αρκετά μεγάλες οριζόντιες εκτάσεις-βαθμίδες για τα αναγκαία στο χώρο οικοδομήματα (τους ναούς, τις στοές, τους βωμούς κ.λ.π.)¹⁵. Είναι αξιοσημείωτο ότι στην περιοχή αυτή η βαθμιδωτή διαμόρφωση του εδάφους ορίζει και την πορεία των δρόμων που συνδέουν το ιερό και την αγορά με το συγκρότημα του ανακτόρου και του θεάτρου στα νότια και ψηλότερα, όπως θα συζητηθεί στη συνέχεια¹⁶.

Το συγκρότημα του ανακτόρου και του θεάτρου αποτελεί στο πλαίσιο της πόλης το καλύτερο παράδειγμα προσαρμογής και οργάνωσης της φυσικής θέσης για την οικοδόμηση των δύο αυτών μεγάλων εγκαταστάσεων (εικ. 2)¹⁷. Μολοντί λείπουν από τη γνώση μας πολλά πολεοδομικά στοιχεία του περιβάλλοντος χώρου του συγκροτήματος τόσο στη νότια πλευρά, όσο και στη βόρεια και την ανατολική, είναι φανερό ότι στη χαμηλή αυτή πλαγιά των Πιερίων το ψηλότερο ευρύ επίπεδο χρησιμοποιήθηκε για την ανέγερση του ανακτόρου, το οποίο προστατεύουν στα νότια η ακρόπολη και στα δυτικά το βαθύ ρέμα της Παλαιοπαναγιάς¹⁸. Ο περίφημος εξώστης της βόρειας πλευράς του μεγάλου οικοδομήματος, μήκους 104,50 μ. και πλάτους 88,50 μ., έχει προκύψει προφανώς από την ανάγκη μιας ισχυρής κρηπίδας-ανδρήρου για τη στήριξη του μεγάλου πλατώματος, όπως προδίδει το μεγάλο πλάτος του

14. Πολύ γενικά βλ. Δρούγου 1996, 45 κε. Βλ. και κάτω.

15. Βλ. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *AEMΘ* 3 (1989) 33. *Η ίδια*, *AEMΘ* 6 (1992) 55. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 1996, 55 κε. *Η ίδια*, *Εγνατία* 2 (1990) 364 κε. *Η ίδια*, *Εγνατία* 5 (1995-2000) 248. *Η ίδια*, *Εγνατία* 3 (1991/92) 238 κε.

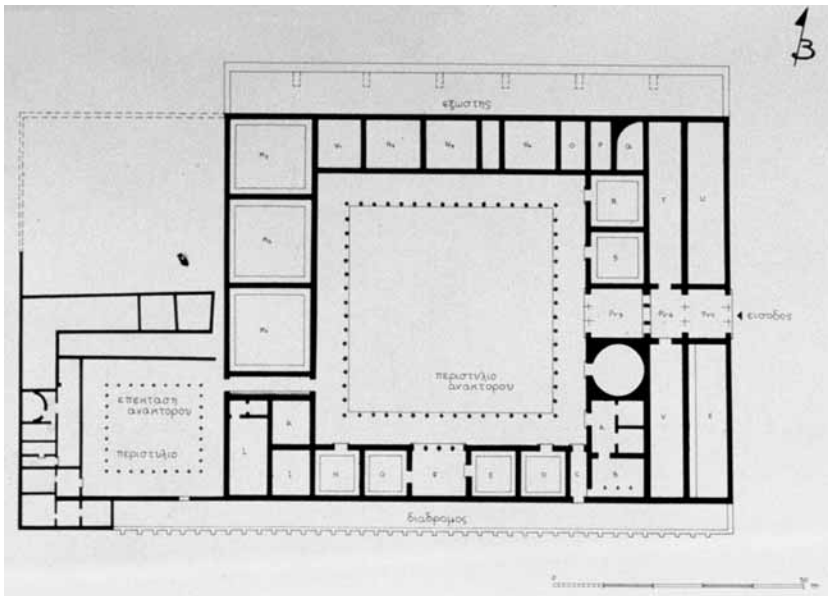
16. Βλ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ό.π.* (1995-2000). Βλ. επίσης κάτω.

17. Drougou 1997, 299 κε. Βλ. επίσης κάτω σημ. 19.

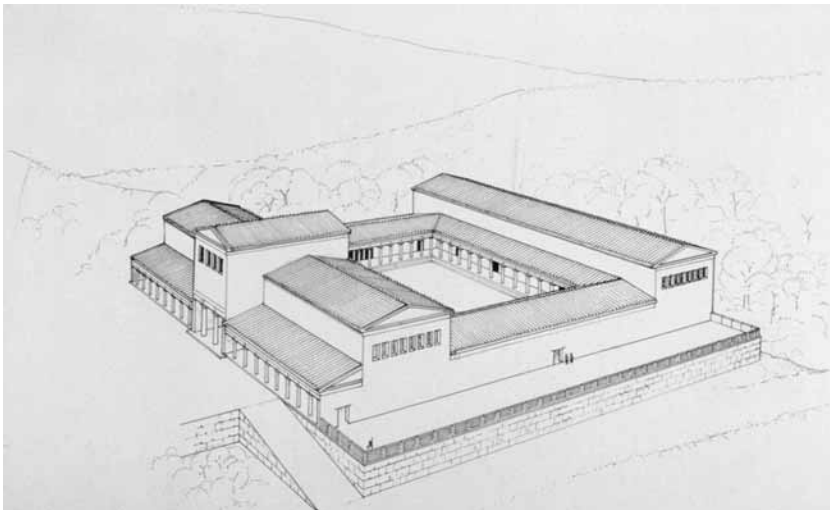
18. Βλ. σημ. 5 και 15.

Εικ. 2. Βεργίνα. Αποψη του ανακτόρου και του θεάτρου.

Σχ. 3. Βεργίνα. Κάτοψη του ανακτόρου.

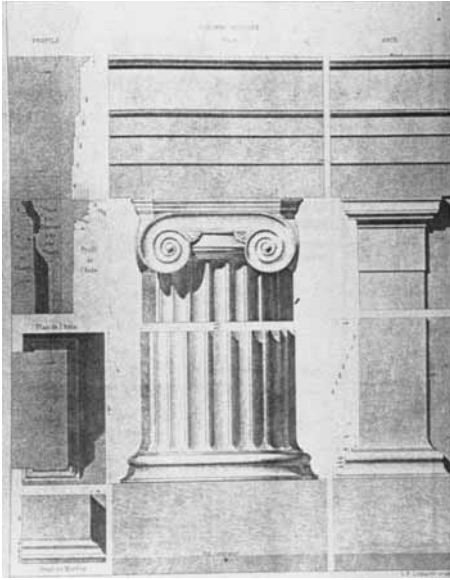

Σχ. 4. Βεργίνα. Αναπαράσταση του ανακτόρου (Παντερμαλής 1987).

θεμελίου αυτής της κρηπίδας (σχ. 3-4). Άλλωστε ο μακρὺς διάδρομος του εξώστη φαίνεται ότι εξαιρείται από το συμμετρικό βασικό σχέδιο του υπόλοιπου κτηρίου με τη μεγάλη κεντρική περιστυλή αυλή¹⁹. Το γεγονός είναι ότι εξασφαλίζεται ένα ενιαίο επίπεδο έκτασης 8.300 τ.μ. περίπου για το ανάκτορο, στο οποίο προσαρμόζονται όλα τα συστήματα υδροδότησης και αποχέτευσης του και διασφαλίζεται μια άνετη ανάπτυξη των λειτουργιών του. Εξίσου ισχυρός φαίνεται ότι είναι ο εξωτερικός δυτικός τοίχος του συγκροτήματος (δυτικά της μικρής δυτικής οικίας), ο οποίος θεμελιώνεται βαθμιδωτά σύμφωνα με την κλίση του εδάφους καθώς εκτείνεται προς βορρά. Η οργάνωση των χώρων σε μικρές ενότητες στο εσωτερικό του ανακτόρου και η λειτουργία τους αποδίδει ένα χωριστό και πολύ ενδιαφέρον θέμα «χώρου-χρήσης», το οποίο δεν μπορεί να συζητηθεί εδώ. Μολονότι έχει υποθετηθεί προφανώς ο πλέον ενδεδειγμένος τύπος κτηρίου για δημόσια οικοδομήματα στον 4ο αι. π.Χ., ο τύπος δηλ. με κεντρική περιστυλή αυλή, αναγνωρίζονται ωστόσο ιδιαιτερότητες, που πρέπει να σχετίζονται με τις λειτουργίες και τη ζωή της βασιλικής αυλής και της βασιλικής οικογένειας (εικ. 3)²⁰.

19. Βλ. κυρίως Ανδρόνικος 1984, 44. Παντερμαλής 1987, 579 κε. Hoepfner 1996, 9 κε. I. Nielsen, *Hellenistic Palaces*, Leiden 1994, 81 κε. Στις δύο βασικές κατόψεις του ανακτόρου, εκείνη της ανασκαφής (βλ. Ανδρόνικος κ.ά. 1961, πίν. 1) και τη νεότερη του I. Τραυλού (Ανδρόνικος 1984, πίν. 18), δόθηκαν ποικίλες ερμηνείες και μάλιστα ποικίλες σχεδιαστικές συμπληρώσεις, ανάλογα με την αναπαράσταση του οικοδομήματος. Πβ. Pandermalis 1976, 380. Παντερμαλής 1987, σχ. 1 και σχ. 17. Το τελευταίο πρέπει να θεωρηθεί πολύ ενδιαφέρον διότι και τη συμμετρία του βασικού κτηρίου αναδεικνύει και φανερώνει το λειτουργικό-δομικό ρόλο του βόρειου εξώστη. Πιθανώς με τη βοήθεια αυτού του επιμήκους εξώστη να γίνει κατανοητός και ο πρώτος μακρόστενος χώρος στην ανατολική πλευρά, αυτός που πλαισιώνει την είσοδο του ανακτόρου. Ο τελευταίος αυτός χώρος στην ανατολική πλευρά δίνει πρόσθετο πλάτος στην πλευρά της εισόδου κατά 7 μ. περίπου. Βλ. ακόμη Hoepfner 1996, εικ. 5, αλλά και G. Brands, «Halle, Propylon und Peristyl» στον τόμο: *Basileia. Die Paläste der hellenistischen Könige. Internationales Symposium in Berlin vom 16.12.1992 bis 20.12.1992*, Mainz 1996, 64 εικ. 3 και 6. Είναι απαραίτητη η έρευνα της ανατολικής πλευράς του ανακτόρου, όπου ίσως σώζονται λείψανα της τελικής διαμόρφωσης της εισόδου ή ίσως φανεί η προς ανατολάς πολεοδομική γειτονία του ανακτόρου. Πολύ σπουδαία και χρήσιμη θα ήταν μία ανασκαφική δοκιμή δυτικά του εξώστη και βόρεια της δυτικής οικίας. Η τελική εντύπωση μετά και την έρευνα του θεάτρου είναι ότι το ανάκτορο δεν έχει αποκαλύψει ακόμη την πλήρη μορφή του και φαίνεται ότι απαιτείται ανασκαφική έρευνα τόσο στα γνωστά μέρη, αλλά και στον περιβάλλοντα χώρο του ανακτόρου.

20. Παρά το σαφή τύπο του κτηρίου με κεντρική περιστυλή αυλή που εφαρμόστηκε στο ανάκτορο της Βεργίνας, αναγνωρίζονται μια σειρά ιδιαιτεροτήτων, οι οποίες συνδέονται πιθανότατα με τις λειτουργίες και τη ζωή αυτού του μεγάλου οικοδομήματος. Η διαμόρφωση του κυκλικού δωματίου της θόλου, όπου βρέθηκαν τα μαρμάρινα θραύσματα με την επιγραφή *Ἡρακλῆι Πατρῶνι*, δίπλα στην είσοδο του ανακτόρου, είναι ένα από τα πλέον σημαντικά σημεία του ανακτόρου. Η θόλος φαίνεται ότι έχει θρησκευτική σημασία, αλλά

Εικ. 3. Βεργίνα. Ανάκτορο, γραφική αναπαράσταση ιωνικού ημικίονα (Heuzey – Daumet 1876).

Η δυτική οικία, η οποία έπεται χρονολογικά, δημιουργεί αρκετά ερωτήματα ως προς τη χρήση και τη σημασία της ως βασιλικής οικίας μολονότι η οικοδόμησή της είχε πιθανώς προβλεφθεί ήδη στον αρχικό προγραμματισμό. Αν προηγήθηκε κάποιο άλλο οικοδόμημα στον ίδιο χώρο με την ίδια λειτουργία, δεν είναι γνωστό και πιθανώς απαιτείται ανασκαφική έρευνα τόσο στο ανά-

και όχι μόνο. Πιθανώς ο χώρος αυτός έχει δηλωτική-συμβολική σημασία για τους κατοίκους του ανακτόρου, τη βασιλική οικογένεια. Η ενότητα των πέντε (με πυρήνα τα τρία κεντρικά) συμποσιακών δωματίων στη νότια πλευρά είναι ξεχωριστή για την πολυτέλειά της, αλλά και για τη φροντίδα των φυσικών συνθηκών κ.λ.π. Ενόπιτες συνιστούν ακόμη τα τρία τεράστια δωμάτια της δυτικής πλευράς, καθώς και η αινιγματική ομάδα των χώρων στη νοτιοδυτική γωνία του ανακτόρου. Μεγάλη σημασία έχει το μικρό συγκρότημα νότια και δίπλα στη θόλο, το οποίο πρέπει να έχει ίσως ξεχωριστή χρήση και λειτουργία. Φυσικά δεν υπάρχει έρευνα του ανακτόρου προς την κατεύθυνση αυτών των ερωτημάτων, μολονότι μπορεί να αποφέρει πλούσιες πληροφορίες. Ωστόσο η έλλειψη μιας λεπτομερειακής δημοσίευσης του ανακτόρου δυσχεραίνει ανάλογες έρευνες. Βλ. προσεχές άρθρο της συγγραφέως. Προς αυτή την κατεύθυνση βλ. Hoepfner 1996, 9 κε. Brands, *ό.π.*, 62 κε. Chr. Börker, *Festbankett und griechische Architektur*, Konstanz 1983, 17 κε. E. Walter-Karydi, *Die Nobilitierung des Wohnhauses*, Konstanz 1994, 28, 39 κε. Saatsoglou-Paliadeli 2000, 203 κε. Γενικά βλ. H. Lauter, *Die Architektur des Hellenismus*, Darmstadt 1986, 232 κε. (για τη θόλο, μολονότι απορρίπτεται η ερμηνεία). Βλ. επίσης Th. Chatzisteliou Price, «An enigma in Pella», *AJA* 77 (1973) 66 κε. F. Seiler, *Die griechische Tholos*, Mainz 1986, 132 κε.

πτορο όσο και στην ευρύτερη περιοχή του²¹. Παράλληλα η εξέταση της οργάνωσης των διάφορων χώρων σε ενότητες, γεγονός που προδίδει εξειδικευμένες και συγκεκριμένες λειτουργίες οι οποίες πρέπει να διέπουν τη ζωή των κατοίκων του «βασιλικού οίκου», είναι δυνατόν να φωτίσει το σύνθετο πρόβλημα του ανακτόρου (πβ. το θρησκευτικό χαρακτήρα της θόλου δίπλα στη μνημειακή είσοδο του ανακτόρου ή τους ειδικούς χώρους των συμποσίων)²².

Η οικοδόμηση του θεάτρου σε απόσταση περίπου 50 μ. βόρεια της βόρειας πλευράς του ανακτόρου στον ίδιο οικοδομικό άξονα, αλλά σε ένα χαμηλότερο επίπεδο, φανερώνει την προγραμματισμένη πολεοδομική οργάνωση της περιοχής ήδη στον 4ο αι. π.Χ., όπου πλέον χρονολογούνται τα δύο αυτά οικοδομήματα. Ως προς το τελευταίο και σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες η χρονολογική αυτή αξιολόγηση μπορεί να οριστεί πριν από το τέλος του αιώνα, πιθανότατα στους χρόνους της βασιλείας του Φιλίππου Β'²³. Ο σχηματισμός του θεάτρου με τη μεγάλη ορχήστρα, το χωμάτινο κοίλο και την οικοδομημένη, αλλά πολύ απλή σκηνή αποδίδει μια πολύ πρώιμη μορφή

21. Ανδρόνικος 1984, 39. Βλ. και άνω, σημ. 19. Ως προς τη δυτική οικία («οικία ανάγκης») ερμηνεύεται συνήθως ως χώρος για τις ανάγκες της καθημερινής ζωής εξαιτίας και της παρουσίας των μαγειρειών αλλά και της γενικά πρόχειρης κατασκευής.

22. Βλ. σημ. 18. Επίσης Hatzopoulos 1996, II 50 αρ. 30.

23. Drougou 1997, 294 κε. Σ. Δρούγου, *ΑΕΜΘ* 14 (2000) 21 κε. Hoepfner 1996, 17. Σ. Δρούγου, *Το αρχαίο θέατρο της Βεργίνας*, Θεσσαλονίκη 1999, 26 κε. Διαφορετικά κάπως βλ. E. Borza, *In the Shadow of Olympus*, Princeton 1990, 256 κε., ο οποίος όμως δέχεται ότι το θέατρο αυτό μπορεί να είναι αυτό όπου δολοφονήθηκε ο βασιλιάς Φίλιππος Β'. Με αφορμή πρόσφατη έρευνα και κυρίως με τη βοήθεια νέων μετρήσεων προέκυψαν πολλά νέα ενδιαφέροντα στοιχεία του σχεδιασμού του θεάτρου καθώς και της σχέσης του με το ανάκτορο. Διαπιστώθηκε ότι το ύψος του θεάτρου ανέρχεται σε 7 μ. (ορχήστρα-υψηλότερο σημείο του κοίλου), ενώ το ανάκτορο (η βάση του εξώστη της βόρειας πλευράς) είναι 16 μ. ψηλότερο. Το ύψος του εξώστη φτάνει τα δάπεδα του ανακτόρου, δηλ. 7 μ. Η απόσταση του ανακτόρου από τη θυμέλη του θεάτρου, φτάνει τα 80 μ. Αξιοσημείωτο είναι ότι το μήκος του άξονα N-B του ανακτόρου ανέρχεται στα 84 μ. Η απόσταση του θεάτρου από το ιερό της Εύκλειας ανέρχεται στα 160 μ. περίπου. Το κοίλο είναι χωμάτινο και πιθανώς να είχε προγραμματιστεί ένα συμπλήρωμά του στο δυτικό τμήμα. Το χαμηλό κοίλο, η πολύ απλή σκηνή, προδίδουν την πρωιμότητα του θεάτρου, ενώ μία σειρά τεχνικών χαρακτηριστικών καθιστούν το αρχαίο θέατρο όχι μόνο ένα από τα πρώιμα θέατρα του αρχαίου κόσμου, αλλά και μια ξεχωριστή εγκατάσταση της αρχαίας πόλης με πολλές πιθανές χρήσεις. Η σχέση με το ανάκτορο, ο χρονολογικός προσδιορισμός και παράλληλα η παράδοση της δολοφονίας του βασιλιά Φιλίππου στο θέατρο των Αιγών (Διόδωρος Σικελιώτης 16, 91, 9-3), συνιστούν ένα σημαντικό θέμα που επιτρέπει ευρύτατη αναζήτηση. Αν η χρονολόγηση του μνημείου είναι ορθή, η οικοδόμηση του θεάτρου ίσως συνδέεται με τις πολιτικές δραστηριότητες του Φιλίππου Β', όπως λ.χ. με τη συγκέντρωση αντιπροσώπων των ελληνικών πόλεων με αφορμή τους γάμους της κόρης του στις Αιγές, ακριβώς λίγο πριν ξεκινήσει την εκστρατεία του στην Ασία.

θεατρικής εγκατάστασης, η οποία μάλιστα φαίνεται ότι δεν ολοκληρώθηκε, παρά το μεγαλεπήβολο σχεδιασμό της. Όπως ήδη ειπώθηκε ως προς το θέμα της χρονολόγησης, είναι βέβαιο πλέον ότι η ίδρυση του θεάτρου πρέπει να προηγείται της βασιλείας του Αλεξάνδρου και να συμπίπτει με εκείνη της ίδρυσης του ανακτόρου²⁴. Αν οι χρονολογικές εκτιμήσεις αποδειχθούν ακριβείς, το γεγονός της προγραμματισμένης πολεοδομικής διαμόρφωσης της δυτικής περιοχής της πόλης για το δημόσιο συμφέρον ακόμη πριν από το τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. πρέπει να εκτιμηθεί ως ένα πολύ σημαντικό βήμα για την αρχιτεκτονική οργάνωση του αστικού πολεοδομικού ιστού, ένα φαινόμενο που θα ολοκληρωθεί για την πολεοδομία στους ελληνιστικούς χρόνους²⁵. Η θέση του θεάτρου ανάμεσα στο ανάκτορο και την αγορά εκφράζει με σαφήνεια και τον πολιτικό ρόλο του, γεγονός που επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες των γραπτών πηγών, των σχετικών με τη χρήση των θεάτρων²⁶. Είναι γνωστό με πολλά παραδείγματα από τον αρχαίο κόσμο ότι το θέατρο εξυπηρέτησε πολιτικούς σκοπούς και δραστηριότητες, κυρίως συνελεύσεις πολιτικών σωμάτων. Άλλωστε και στο θέατρο των Αιγών ο βασιλιάς Φίλιππος με αφορμή τους γάμους της κόρης του κάλεσε και συγκέντρωσε τους καλεσμένους αντιπροσώπους των ελληνικών πόλεων με σκοπό να επιδείξει τη δύναμη και το μεγαλείο της βασιλείας του. Ωστόσο ο σαφής σχεδιασμός της εγκατάστασης ως θέατρο αποδίδει με βεβαιότητα τη μαρτυρία των πηγών για τη σημασία του θεάτρου στη Μακεδονία.

Δεν πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο ότι και τα πρώιμα οικοδομήματα στο ιερό της Εύκλειας (4ος αι. π.Χ.)²⁷, οικοδομημένα λίγο χαμηλότερα και βορειοδυτικά από το θέατρο, ακολουθούν τον ίδιο πολεοδομικό άξονα (N-B) προς το συγκρότημα του ανακτόρου-θεάτρου. Πρόκειται κυρίως για το ναό, τη γειτονική στοά του, το βωμό, καθώς και ένα τετράπλευρο οικοδόμημα με κεντρική αυλή και επιπλέον τις βάσεις αγαλμάτων από τα οποία οι σωζόμενες αναθηματικές επιγραφές ορισμένων αποδεικνύουν και επιβεβαιώνουν τη σχέση της βασιλικής οικογένειας με το ιερό, το ενδιαφέρον των Μακεδόνων βασιλέων

24. Βλ. άνω σημ. 18 και 21.

25. Είναι πιθανόν να είναι πολλαπλή η χρήση του θεάτρου, όπως προδίδει άλλωστε η μαρτυρία για το γάμο της κόρης του Φιλίππου και τη δολοφονία του ίδιου του βασιλιά με την παρουσία τόσων ξένων αντιπροσώπων, που φανερώνει και τις άλλες χρήσεις του χώρου αυτού εκτός από τα θεατρικά δρώμενα.

26. Βλ. F. Kolb, *Agora und Theater. Volks- und Festversammlungen*, München 1981, *passim*.

27. Βλ. άνω σημ. 24 και 25. Ακόμη Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη στον τόμο: *Μνείας χάριν. Μνήμη Μ. Σιγανίδου*, Θεσσαλονίκη 1998, 197 κε.

Εικ. 4. Βεργίνα. Η αγορά και το ιερό της Εύκλειας.

για την «πολιτική» θεά Εύκλεια και τη λατρεία της²⁸. Προς τα κύρια αυτά κτήρια εναρμονίζονταν και όλα τα οικοδομήματα ή άλλες κατασκευές του ιερού και φανερώνουν την οργάνωσή του (εικ. 4)²⁹. Στο χώρο της αγοράς ήδη μαρτυρείται η λατρεία του Διός και άλλων ίσως ακόμη θεών, ενώ η ποικιλία των οικοδομημάτων και των μνημείων, και η παράλληλη παρουσία των λατρειών που προαναφέρθηκαν, συνηγορούν με την άποψη της ανασκαφώς, ότι το μεγάλο αυτό σύνολο ανήκει στην αγορά της πόλης³⁰, ένα σύνθετο και πλούσιο συγκρότημα κτηρίων όπου καταγράφονται πολλές λειτουργίες και χρονολογικές επαλληλίες, ιδιαίτερα χρήσιμες για την κατανόηση της πόλης, και το οποίο πιθανώς κατείχε μεγαλύτερη έκταση από όση σήμερα φαίνεται.

Ο δημόσιος χαρακτήρας των προαναφερθέντων οικοδομικών συγκροτημάτων είναι προφανής, χαρακτήρας που πιθανώς ισχύει για ολόκληρη την περιοχή αυτή της μικρής προς τα ΒΔ πλαγιάς στο δυτικό τμήμα της πόλης. Λίγο βορειότερα και ανατολικά στην ίδια περιοχή ακόμη ανήκουν οπωσδή-

28. Βλ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 1996, 55 κε. *Η ίδια, Εγνατία 5* (1995-2000) 247 κε.

29. Βλ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 1987, 733 κε. *Η ίδια, Εγνατία 5* (1995-2000) 250 κε.

30. Βλ. άνω σημ. 28, 29. Διαφορετικά τα γνωρίσματα της αγοράς της Πέλλας (πβ. Ι. Ακαμάτης στον τόμο: *Μνήμη Λαζαρίδη*, Θεσσαλονίκη 1986, 175 κε.

ποτε και τα λείψανα των οικοδομημάτων του 4ου αι. π.Χ. που έχουν αποκαλυφθεί στον αγρό Εφραιμίδη κάτω από επικτίσματα ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Σύμφωνα με την Α. Κοτταρίδη πρόκειται για δημόσια οικοδομήματα, αλλά στην περίπτωση αυτή είναι οικοδομημένα με διαφορετικό πολεοδομικό άξονα³¹. Η ανασκαφείας ερμηνεύει την αλλαγή αυτή με την παρουσία ενός σημαντικού, αλλά σήμερα άγνωστου στοιχείου, στο οποίο βεβαίως θα μπορούσε κανείς να προσθέσει και τους όρους της φυσικής διαμόρφωσης της περιοχής. Τελικά βέβαιο είναι ότι τα δεδομένα της ανασκαφής επιβεβαιώνουν την άποψη για την ακανόνιστη πολεοδομική εικόνα της πόλης, όπως τη διατύπωσε πολύ σύντομα το 1993 η Α. Κοτταρίδη, άποψη που μπορεί να διευρυνθεί περαιτέρω³². Η πόλη εμφανίζει προφανώς μια οικοδομική έξαρση και μάλιστα ιδιαίτερα στο δημόσιο τομέα, κατά το β' μισό του 4ου αι. π.Χ. Παράλληλα αναφέρονται σαφείς ενδείξεις οικοδομημάτων του 5ου και του πρώιμου 4ου αι. π.Χ. στην ίδια περιοχή³³. Τα οικοδομήματα είτε κοσμικού, είτε θρησκευτικού χαρακτήρα είναι δημόσια και προφανώς συνιστούν μια μεγάλη πολεοδομική ενότητα, η οποία καλύπτει την επιμήκη δυτική πλευρά της πόλης. Στα κτήρια αυτά δεν εφαρμόζονται οι ίδιοι πολεοδομικοί άξονες και τούτο επιβεβαιώνει την παρατήρηση της Α. Κοτταρίδη ότι η πόλη διαμορφώνεται κατά τον 4ο αι. π.Χ. με τον ακανόνιστο παραδοσιακό τρόπο των παλιών πόλεων, μολονότι σ' ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο και στην ίδια τη Μακεδονία υπάρχει ήδη η εμπειρία του «ιπποδάμειου» πολεοδομικού συστήματος (βλ. την Ολύνθο)³⁴. Τούτο σημαίνει ίσως ότι η πόλη των Αιγών διατήρησε ακόμη και στους χρόνους της ακμής την αρχική μορφή και διάταξη ενός παλιότερου πυρήνα αλλάζοντας μόνο τα δημόσια οικοδομήματα.

Οι λόγοι επιλογής και ανάπτυξης αυτής της δυτικής περιοχής ως πολιτικό κέντρο είναι στην πραγματικότητα άγνωστοι. Ωστόσο δεν μπορεί να είναι εκεί τυχαία η έντονη παρουσία τόσων θρησκευτικών-λατρευτικών οντοτήτων, όπως του Ηρακλή στο ανάκτορο, του Διός ή της Εύκλειας στην αγορά της πόλης, όταν μάλιστα συνδυάζονται με θέσεις και οικοδομήματα που εξυπηρετούν πολιτικούς σκοπούς. Μολονότι από τη θέση αυτή δεν είναι δυνατόν

31. Α. Κοτταρίδου, *AEMΘ* 7 (1993) 77 κε. Επίσης Μ. Ανδρόνικος κ.ά., *ΠΑΕ* 1986, 104 κε. Α. Κοτταρίδου, *AEMΘ* 6 (1992) 67 κε.

32. Βλ. άνω σημ. 27.

33. Βλ. άνω σημ. 24, 25, 27.

34. Α. Κοτταρίδου, *AEMΘ* 7 (1993) 80. Πβ. W. Hoepfner – E. L. Schwandner, *Haus und Stadt im klassischen Griechenland*, Berlin 1986, 27 κε. (η παλιά και η νέα πόλη της Ολύνθου, η πρώτη με τον ακανόνιστο πολεοδομικό ιστό και η νεότερη με το «ιπποδάμειο» σύστημα). Πβ. M. Robinson, *Olynthus VIII*, Baltimore 1930, *passim*. Γενικά R. Wycherley, *How the greeks built cities*, New York 1967, 22 κε. και 189 κε.

να αναλυθούν, αξίζει ωστόσο να υπογραμμιστεί ο «πολιτικός»-πατρογονικός χαρακτήρας αυτών των λατρειών, στοιχείο το οποίο μπορεί να προσανατολίσει την έρευνα ως προς τη δημιουργία της πόλης από έναν αρχικό πυρήνα στην περιοχή αυτή³⁵.

Στο ανατολικό τμήμα της αρχαίας πόλης η οικοδόμηση φαίνεται ότι υπήρξε πολύ πυκνή, όπως προδίδουν τα επιφανειακά ευρήματα, μολονότι αυτά ανήκουν κατά κύριο λόγο στα ελληνιστικά χρόνια³⁶. Αν και η ανασκαφική έρευνα στην περιοχή αυτή είναι πολύ περιορισμένη, είναι βέβαιη η χρήση της ως πόλης ήδη στον 4ο αι. π.Χ., σύμφωνα με τα παλιότερα λείψανα του Μητρώου και της γειτονικής αρχαίας οικίας στον αγρό Τσιρέλα³⁷, αλλά και με άλλα ευρήματα, όπως η κλασική κεραμική στην περιοχή νοτιοανατολικά του Μητρώου και της προαναφερθείσης αρχαίας οικίας. Ας σημειωθεί ότι από την ίδια περιοχή (αγρός Κωτσιόπουλου) προέρχεται και το αργυρό νόμισμα των Αιγών του πρώιμου 5ου αι. π.Χ., στοιχείο που απαιτεί ιδιαίτερη συζήτηση και αξιολόγηση³⁸.

Το Μητρώο στη Βεργίνα είναι ένα ξεχωριστό σε σημασία μνημείο, επειδή διασώζει μεγάλο αριθμό στοιχείων της παμπάλαιης μητραϊκής λατρείας και των μυστηρίων της Μητέρας των Θεών. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για τη συζήτηση αυτή δύο κυρίως στοιχεία του. Από τα θεμέλια του παλιότερου οικοδομήματος (4ος αι. π.Χ.) σώζονται πολύ λίγα τμήματα, που φανερώνουν έναν πολύ διαφορετικό πολεοδομικό άξονα από εκείνον του ελληνιστικού κτηρίου, αλλά και από εκείνον των κλασικών κτηρίων της δυτικής πλευράς της πόλης (N-B) (σχ. 5)³⁹. Πιθανώς στον άξονα του ανακτόρου

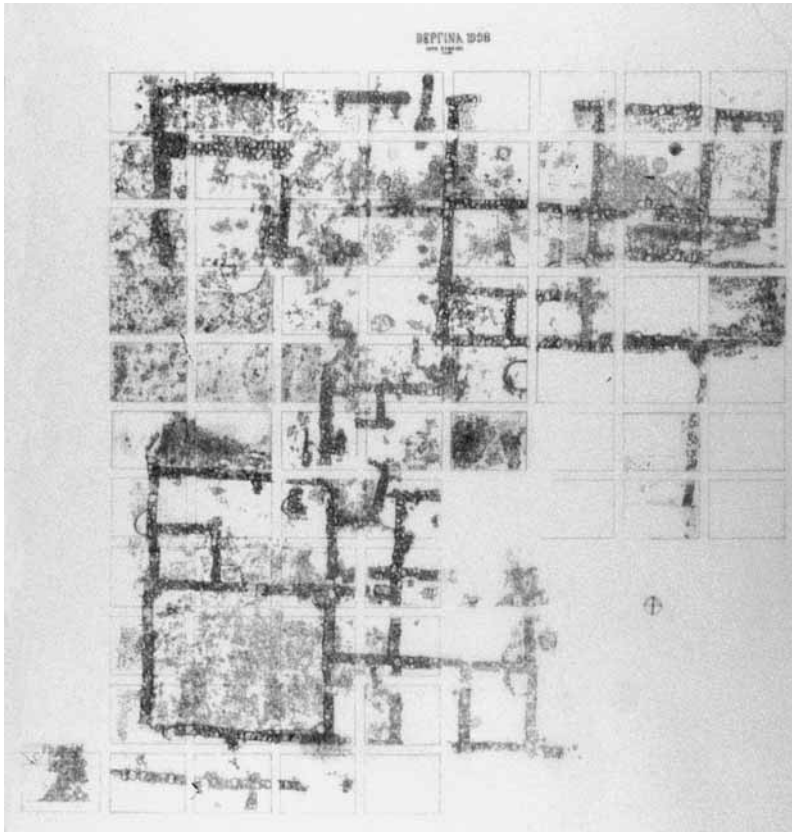
35. Βλ. σημ. 22 και 26. Επίσης Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη στον τόμο: *Μύθος. Μνήμη Ι. Βοκοτοπούλου*, Θεσσαλονίκη 2000, 441 κε. (Απόλλων Λύκιος). Η σχέση των λατρειών αυτών είτε με τη βασιλική οικογένεια και την παράδοσή της, είτε με τους πολιτικούς θεσμούς, αποτελεί ένα πολύ σημαντικό στοιχείο αναφοράς, όχι ασύνδετο προς τη δημιουργία και ανάπτυξη της πόλης. Σύμφωνα με το Διόδωρο το Σικελιώτη (16, 91, 4), στις Αιγές τελούνται αγώνες προς τιμή του Διός, όπως και στο Δίον. Πβ. για το ρόλο της λατρείας και των θέσεων λατρείας για τη δημιουργία των πόλεων F. Kolb, *Die Stadt im Altertum*, München 1984, 58 κε. και 130 κε. και ο ίδιος, *ό.π.* (σημ. 26) 88 κε. Είναι φανερό ότι οι Αιγές είναι μια παλιά πόλη που εξελίσσεται με ορισμένους «όρους» σε αντίθεση προς άλλες πόλεις, όπως η πρωτεύουσα Πέλλα, η οποία φαίνεται ότι υπόκειται σε έναν ευρύτατο πολεοδομικό σχεδιασμό.

36. Αφορούν κυρίως συλλογή οστράκων από την επιφάνεια και συνήθως μετά την άρση. Βλ. και κάτω (αργυρό νόμισμα «Αιγών»).

37. Βλ. γενικά Δρούγου 1996, 41 κε. *Η ίδια, Εγνατία* 4 (1991/92) 236 κε. Ε.-Μπ. Τσιγαρίδα – Ν. Haddad, *ΑΕΜΘ* 7 (1993) 69 κε.

38. Βλ. Σ. Δρούγου, *ΑΕΜΘ* 5 (1991) 3 εικ. 8-9. Επίσης βλ. σημ. 36.

39. Βλ. σημ. 3.

Σχ. 5. Βεργίνα. Το Μητρώον.

προσαρμόστηκε το ελληνιστικό Μητρώο, το οποίο γνωρίζει και πολλές ακόμη αλλαγές ως προς τη ρύθμιση των χώρων του.

Ένα άλλο στοιχείο για την ανατολική πλευρά της πόλης αποτελεί η βέβαιη διαπίστωση ότι η μητραϊκή λατρεία διενεργείται στην πόλη στο σημείο αυτό τουλάχιστον από τον 4ο αι. π.Χ. Ως προς τούτο πρέπει να υπογραμμιστεί ιδιαίτερα αυτή η ίδια λατρεία της Μητέρας των θεών-Κυβέλης και ο ξεχωριστός χαρακτήρας της τυμπανοφόρου θεάς (εικ. 5). Η ανασκαφή ανέδειξε με πολύ ανάγλυφο τρόπο το χθόνιο χαρακτήρα της θεάς και συγχρόνως απέδειξε το μυστηριακό, αλλά και το λαϊκό περιεχόμενο της λατρείας της⁴⁰. Όλα αυτά τα

40. Δρούγου 1996, 41 κε. Σύμφωνα με τα σωζόμενα πήλινα ειδώλια η θεά εμφανίζεται στον τύπο της καθιστής τυμπανοφόρου γυναικείας μορφής που φέρει τυρογόσχημο κάλυμα κεφαλής, συνοδεύεται από ένα λιοντάρι, ενώ περιστοιχίζεται από αριθμό θεών με κυριότερο τον Πάνα.

Εικ. 5. Βεργίνα. Μητρών.
Το πήλινο γυναικείο κεφάλι.

γνωρίσματα καθιστούν την παρουσία της μητραϊκής λατρείας στην περιοχή αυτή της πόλης των Αιγών ένα αξιοπρόσεκτο θέμα και πιθανώς συστατικό στοιχείο της δημιουργίας της, με ιστορικό ίσως περιεχόμενο. Αν η λατρεία της Μητέρας των θεών-Κυβέλης συνδέεται με τους παλιότερους κατοίκους της περιοχής⁴¹ ή ακόμη αν ο χθόνιος χαρακτήρας της δηλώνει επίσης και μια διαφορετική αρχική χρήση του τμήματος αυτού της πόλης, είναι κύρια ερωτήματα που πρέπει να ερευνηθούν σε μία ιδιαίτερη ανασκαφική έρευνα. Οποσδήποτε όμως πρέπει να θυμίσει κανείς ότι λατρείες με ανάλογο περιεχόμενο δεν μετακινούνται εύκολα παρά μόνο με τις μετακινήσεις ομάδων πληθυσμού. Ίσως τα μητραϊκά μυστήρια εκφράζουν ακόμη την παλαιότητα της χρήσης της περιοχής, μαρτυρία του λαού που συνάντησαν οι Μακεδόνες. Είναι επομένως πιθανόν η λατρεία της Μητέρας να συνιστά έναν από τους όρους διαμόρφωσης της αρχαίας πόλης, αν το θρησκευτικό αυτό γεγονός εκφράζει ή συνδέεται με ένα ορισμένο μέρος του πληθυσμού της ή —το πιθα-

41. Ανδρόνικος 1969, 285 κε. Ph. M. Petsas – M. B. Hatzopoulos – L. Gounaropoulou – P. Paschidis, *Inscriptions du sanctuaire de la Mère des Dieux autochtone de Leukopétra* (Macédoine), Athen 2000, 28 κε. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα*, Αθήνα 2000, 205 κε. (με καλή βιβλιογραφία). Γενικά για τη λατρεία της Μητέρας των θεών-Κυβέλης Μ. J. Vermaseren, *Cybele and Attis. The Myth and the Cult*, London 1968, *passim*.

νότερο— με ένα σημαντικό γεγονός όπως ο θάνατος και τα μυστήρια.

Με όλες τις παραπάνω παρατηρήσεις προκύπτει το συμπέρασμα ότι η αρχαία πόλη στη Βεργίνα κατά τον 4ο αι. π.Χ. αναπτύσσεται κατά τον παραδοσιακό ακανόνιστο πολεοδομικό τρόπο σε μια εκτεταμένη περιοχή στα χαμηλά των Πιερίων εξασφαλίζοντας τους δρόμους από την ορεινή ενδοχώρα και προς τη θάλασσα και διασφαλίζοντας τον έλεγχο της πλούσιας πεδιάδας του Αλιάκμονα. Η σύνδεση των λατρειών με τους πολιτικούς θεσμούς —στην περίπτωση αυτή με τη βασιλεία— φαίνεται στενή, τουλάχιστον στα οικοδομήματα και τους χώρους όπου έχουν αναγνωρισθεί. Πολεοδομικά και χωροταξικά η σχέση αυτή παίζει αποφασιστικό ρόλο, ενώ συγχρόνως τα ανασκαφικά δεδομένα (ευρήματα εντός των χώρων αλλά και παλιότεροι τάφοι) επιτρέπουν την έμμεση ανίχνευση της παλιότερης φάσης αυτής της πόλης, από αυτή της περιόδου των μεγάλων δημόσιων κτηρίων του 4ου αι. π.Χ.

Στους ελληνιστικούς χρόνους οι πολεοδομικοί άξονες των νέων οικοδομημάτων αλλάζουν, μολονότι οι αλλαγές αυτές δεν πρέπει να προσγραφούν σε ένα νέο γενικό πολεοδομικό σύστημα της πόλης, αλλά στις κατά τόπους νέες συνθήκες και τις ανάγκες των οικοδομημάτων. Φαίνεται ότι η εικόνα της πόλης δεν αλλάζει ως προς την ακανόνιστη παραδοσιακή μορφή της, αφού και τα νέα οικοδομήματα δεν υπακούουν σ' ένα ενιαίο πολεοδομικό σύστημα. Αξιοσημείωτη είναι ωστόσο η προσπάθεια εναρμόνισης ορισμένων κτηρίων, όπως λ.χ. το ελληνιστικό Μητρώο, προς τον άξονα του ανακτόρου⁴².

Το σύστημα των δρόμων της πόλης είναι χαρακτηριστικό στοιχείο της εικόνας της, ουσιαστικά της οργάνωσής της. Όπως είναι γνωστό, στην αρχαιολογική πρακτική το καλύτερο μέσο ανίχνευσης των δρόμων θεωρείται το τείχος και οι πύλες του, επειδή όμως το θέμα αυτό παραμένει για την έρευνα αυτή προς το παρόν κλειστό, σημασία αποκτούν άλλα ευρήματα. Η μνημειακή είσοδος του ανακτόρου στην ανατολική πλευρά παρέχει μια έμμεση ένδειξη για την ύπαρξη μιας οδού προς βορρά, προς το θέατρο και την αγορά με το ιερό της Εύκλειας⁴³. Είναι αναμενόμενο ότι το ανάκτορο θα είχε πρόσβαση και προς την ακρόπολη, μολονότι λείπουν τα αρχαιολογικά στοιχεία. Η πλέον βέβαιη περίπτωση δρόμου είναι αυτός που οδηγεί από το ιερό της Εύκλειας προς το θέατρο, όπως έδειξε η ανασκαφή στο ιερό και η φυσική διαμόρφωση της θέσης⁴⁴. Στο ανατολικό τμήμα της πόλης, αμέσως δυτικά του Μητρώου

42. Βλ. Δρούγου 1996, 55 κε.

43. Πβ. την τομή που έγινε το 1989 ανατολικά του ανακτόρου και στο ύψος της εισόδου του, όπου μολονότι τα ευρήματα είναι ελάχιστα, φαίνεται ότι υποδηλώνουν έναν άξονα N-B. Βλ. Σ. Δρούγου, *AEMΘ* 4 (1989) 18 κε. Πβ. και σημ. 19.

44. Βλ. σημ. 24 και 25.

διαπιστώθηκε η ύπαρξη ενός δρόμου από Ν. προς Β., προς τα χαμηλότερα⁴⁵. Δρόμος επικοινωνίας με τα Πιέρια αναφέρεται στα ανατολικά με βάση την ύπαρξη μιας ανατολικής πύλης του τείχους και πιθανότατα ένας άλλος δρόμος ή δρόμοι οδηγούσαν στο νεκροταφείο, βόρεια της πόλης⁴⁶.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, θέμα μεγάλης σημασίας για την κατανόηση της εξέλιξης της πόλης πρέπει να θεωρηθεί ο σχηματισμός και η ανάπτυξη του πλούσιου νεκροταφείου σε μια μεγάλη έκταση στη βόρεια πλευρά της⁴⁷. Όπως είναι φυσικό, τα όρια των ταφικών συνόλων κάθε μεγάλης χρονολογικής ενότητας δεν είναι αυστηρά διακριτά, φαίνεται όμως ότι υπάρχουν τμήματα που εκπροσωπούν ορισμένες χρονικές περιόδους. Με βάση τα γνωστά ως σήμερα δεδομένα, το σύνολο των αρχαιότερων («προϊστορικών») τύμβων με τις πολυάριθμες ταφές σχηματίζει μια πυκνή ζώνη στη βόρεια πλευρά, εκεί όπου αυτή διασταυρώνεται με την επαρχιακή οδό Βέροιας-Μελίκης, χωρίς να λείπουν βέβαια αντίστοιχα παραδείγματα τάφων από την ευρύτερη περιοχή, όπως δηλώνει λ.χ. η προϊστορική ταφή εντός των ορίων της Μ. Τούμπας⁴⁸. Αντιστοίχως οι περισσότεροι αρχαϊκοί και κλασικοί τάφοι συγκεντρώνονται στα βορειοδυτικά της πόλης, ενώ οι ελληνιστικοί τάφοι είναι διάσπαρτοι σε ολόκληρη την περιοχή.

Η γειτνίαση των αρχαϊκών και κλασικών τάφων προς την πόλη, και ιδιαίτερα στη δυτική πλευρά της με το προαναφερθέν πολιτικό κέντρο, φαίνεται ότι σχηματίζει μια εξέχουσα αλλά και πραγματική ενότητα, η οποία ισχύει ως μία σημαντική ένδειξη για την παρούσα εξέταση. Οι αρχαϊκοί και κλασικοί τάφοι —ιδιαίτερα οι περισσότεροι πλούσιοι— δηλώνουν με τη μορφή και τα

45. Βλ. σημ. 12 και 38.

46. Π. Φάλλαρης, *ΑΕΜΘ* 10Β (1996) 70. Ο ίδιος, *Αρχαία Μακεδονία V*, Θεσσαλονίκη 1989, 391 κε. Βλ. και άνω σημ. 7.

47. Βλ. Ανδρόνικος 1969, 25 κε. Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 16 (1960) 17 κε. και *ΑΔ* 17 (1961/62) 218 κε. Ανδρόνικος 1984, *passim*. Α. Κοτταρίδη, *ΑΕΜΘ* 10Α (1996) 79 κε. (αξιόλογη έκθεση για το νεκροταφείο). Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, 36 κε. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Τα επιτάφια μνημεία από τη Μ. Τούμπα της Βεργίνας*, Θεσσαλονίκη 1984, *passim*. Α. Κοτταρίδη, *ΑΕΜΘ* 14 (2000) 527 κε. (άλλη μια φορά επιβεβαιώνεται η σχετικά στενή γειτνίαση των αρχαϊκών και κλασικών τάφων προς το βόρειο και βορειοδυτικό στέλος των τειχών της πόλης). Πολλά θα μπορούσαν να προκύψουν από τους τρόπους ταφής, τα ταφικά έθιμα και δώρα στις ποικίλες χρονικές ή γεωγραφικές ταξινομήσεις. Η έρευνα όμως αυτή απαιτεί προφανώς μια χωριστή προσπάθεια και εργασία, μολονότι οι περισσότεροι από τους αναφερόμενους συγγραφείς κάνουν σχετικές αναφορές. Είναι λ.χ. πρόβλημα αν οι πρώιμοι («προϊστορικοί») τάφοι αντιστοιχούν σ' έναν ή περισσότερους οικισμούς (κώμες;) και ποια ήταν η θέση τους και η μορφή τους.

48. Π. Φάλλαρης στον τόμο: ΑΜΗΤΟΣ, *Τμητικός τόμος για τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο*, Θεσσαλονίκη 1987, 923 κε. Βλ. επίσης Α. Κοτταρίδη, *ΑΕΜΘ* 10Α (1996) 79 κε.

πτερίσματά τους τις μεγάλες αλλαγές στην πόλη με την οικονομική, εμπορική και καλλιτεχνική ακμή που εκφράζουν⁴⁹. Γίνονται ορατές οι σχέσεις με τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο, δηλώνεται ο πλούτος αυτής της κοινωνίας, κυρίως όμως προδίδονται με τις νέες μορφές των μνημείων στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. οι νέες ιδεολογικές τάσεις της άρχουσας τάξης⁵⁰, της οποίας ο χαρακτήρας διαγράφεται σαφώς. Όλα αυτά φαίνεται ότι θα οδηγήσουν κατά τον 4ο αι. π.Χ. στη δημιουργία του τύπου του «μακεδονικού» τάφου, του μεγάλου υπόγειου ταφικού οικοδομήματος με την εντυπωσιακή διακόσμηση και την ιδιαίτερη σύνθεση της πρόσοψης⁵¹. Ο παλιότερος γνωστός σήμερα μακεδονικός τάφος, ο λεγόμενος τάφος «της Ευρυδίκης», βρίσκεται στη Βεργίνα, στην περιοχή του μακεδονικού τάφου του «Ρωμαίου» και των άλλων μεγάλων κλασικών τάφων. Στην αρχιτεκτονική μορφή του μνημείου αυτού είναι ορατή η πρωιμότητά του, η προσπάθεια του αρχιτέκτονα να πετύχει με την τέχνη του τις νέες απαιτήσεις της ταφικής διαδικασίας (ημικυκλική καμάρα, μεγάλοι χώροι, ξεχωριστή πολυτέλεια)⁵². Δεν είναι τυχαία η παρουσία αυτού του μνημείου με τον πειραματικό χαρακτήρα στην κατασκευή και τη μορφή του στη Βεργίνα, που φανερώνει μαζί με τον πλούτο συγχρόνως και τις απαιτήσεις για μια ξεχωριστή προβολή του νεκρού, στην περίπτωση αυτή μιας σημαντικής νεκρής. Εκτός από το πρώιμο αυτό παράδειγμα μακεδονικού τάφου έχει έρθει στο φως στη Βεργίνα ένας ικανός αριθμός μακεδονικών τάφων. Μετρούνται ως σήμερα δεκατρείς και μάλιστα με αξιοσημείωτη ποικιλία στη μορφή τους. Κύριο γνώρισμά τους φαίνεται ότι είναι ο σχηματισμός συστάδων που καλύπτουν συχνά ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Στα βορειοδυτικά ξεχωρίζει

49. Ανδρόνικος 1984, 55 κε. M. Andronikos, *BSA* 82 (1987) 1 κε. A. Κοτταζίδη, *AEMΘ* 10A (1996) 79 κε. *Η ίδια*, *AEMΘ* 14 (2000) 530.

50. Βλ. άνω σημ. 45. Πβ. επίσης Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Εγνατία* 5 (1995-2000) 91 κε. (γυναικεία ονόματα – περιγραφική εξέταση πολύ χρήσιμη και για το θέμα μας), αλλά και M. Andronikos, *BSA* 82 (1987) 1 κε. για τη δημιουργία του τύπου του μακεδονικού τάφου. Βλ. και σημ. 51.

51. Για τους μακεδονικούς τάφους βλ. σημ. 45. Επίσης S. Miller, *The Tomb of Lyson and Kallikles*, München 1993, 95 κε. M. Αυλωνίτη-Τσιμπίδου, *Οι μακεδονικοί τάφοι στο Φοίνικα Θεσσαλονίκης και τον Αγ. Αθανάσιο*, Θεσσαλονίκη 2000 (αδημ. διδακτορική διατριβή). S. Miller, «Macedonian tombs», στον τόμο: E. N. Borza – B. Barr-Sharrar, *Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times*, Studies in the History of Art 10 (1982) 153 κε. K. Ρωμαίος, *Ο μακεδονικός τάφος της Βεργίνας*, Αθήνα 1951, *passim*.

52. Ginouves, *ό.π.* (σημ. 12) 156 κε. (M. Ανδρόνικος). M. Ανδρόνικος, *AEMΘ* 1 (1987) 81 κε. Βλ. και σημ. 45 και 51. Ο τάφος, ο λεγόμενος «της Ευρυδίκης», περιελάμβανε δύο πήλινους αρυβαλλοειδείς ληκύθους του ζωγράφου των Ελευσινίων, ενώ έξω από τον τάφο βρέθηκε θραύσμα παναθηναϊκού αμφορέα (άρχοντας Λυκίσκου 344 π.Χ.).

η ομάδα της Μ. Τούμπας με μνημεία μεγάλης σημασίας (4ος αι. π.Χ.)⁵³. Ο τάφος με την ιωνική πρόσοψη (περί το 300 π.Χ.) στην περιοχή του Δημαρχείου της Βεργίνας (πρώην «Πνευματικού Κέντρου») περιβάλλεται από αρκετούς παλιότερους μικρότερους τάφους⁵⁴. Ο δεύτερος τάφος με ιωνική πρόσοψη, ο τάφος του «Ρωμαίου»⁵⁵, οικοδομήθηκε περίπου μια γενιά και πλέον αργότερα από το γειτονικό τάφο της «Ευρυδίκης». Στην ανατολική περιοχή του νεκροταφείου, πιθανώς πέραν του «προϊστορικού» τμήματος, οι ομάδες των τάφων «Μπέλλα»⁵⁶ και «Heuzey»⁵⁷, από το β' μισό του 4ου αι. π.Χ. και τον 3ο αι. π.Χ., δηλώνουν την προς ανατολάς επέκταση του νεκροταφείου μετά την περίοδο της μεγάλης ακμής του τύπου κατά τον 4ο αι. π.Χ.

Η κατανομή των μεγάλων προαναφερθέντων ταφικών μνημείων στον ευρύτερο χώρο του νεκροταφείου είναι αξιοσημείωτη. Ενώ τα παλιότερα παραδείγματα του 6ου, του 5ου και εν μέρει του 4ου αι. π.Χ. σε ένα μεγάλο μέρος τους βρίσκονται κοντά στην πόλη και κυρίως στη δυτική πλευρά της, στη συνέχεια οικοδομούνται οι ελληνιστικοί τάφοι γύρω από την πόλη γενικά στη βόρεια ζώνη, όπως δείχνει η ομάδα των τάφων «Μπέλλα», ενώ οι γειτονικοί τάφοι «Heuzey» (4ος αι. π.Χ.) αλλάζουν και πάλι την τάξη. Σύμφωνα με αυτά αναφέρονται στην ανατολική πλευρά του σύγχρονου χωριού της Βεργίνας κατά καιρούς πρώιμα ταφικά ευρήματα, αν και όχι και πόσο πλούσια όσο οι μακεδονικοί τάφοι: στην περιοχή αυτή η Α. Κοτταρίδη ανέσκαψε κατά τη διάρκεια σωστικής ανασκαφής ένα μεγάλο οικοδόμημα του 4ου αι. π.Χ., ενώ αναφέρονται σύγχρονες του ταφές⁵⁸. Από την ίδια περίπου περιοχή και από τάφο του 4ου αι. π.Χ., προέρχεται ένα σημαντικό ταφικό γλυπτό, το σύ-

53. Βλ. Ανδρόνικος 1984, 55 κε. και άνω σημ. 47 και 48. Πρόκειται για το μακεδονικό τάφο II (του Φιλίππου), τον τάφο III (του «πρίγκηπα») και τον τάφο IV (με τους ελεύθερους κίονες). Βλ. ακόμη τον κιβωτιόσχημο τάφο της «Περσεφόνης», Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα II. Ο «Τάφος της Περσεφόνης»*, Αθήνα 1994, 37 κε.

54. Σ. Δρούγου, *AEMΘ* 1 (1987) 89 κε. Α. Κοτταρίδη, *AEMΘ* 10A (1996) 85 και 90 (η ίδια, *AEMΘ* 9 [1995]). Επίσης η ίδια, *AEMΘ* 14 (2000) 530 κε.

55. Βλ. άνω σημ. 47.

56. Ανδρόνικος 1984, 31 κε. Το σύνολο «Μπέλλα» περιλαμβάνει τρεις μακεδονικούς τάφους του 3ου αι. π.Χ. και έναν μικρό κιβωτιόσχημο (σημ. 56). Μολονότι σε απομακρυσμένη θέση από τους τάφους «Μπέλλα», στην ομάδα των τάφων του 3ου αι. πρέπει να υπολογιστεί και ο απλός τάφος του αγρού Μπλούκα (Δ. Παντεμαλής, *Μακεδονικά* 12 [1972] 147 κε.) βόρεια του σύγχρονου χωριού της Βεργίνας.

57. Σ. Δρούγου, *AEMΘ* 1 (1987) 89 κε. Η ίδια, *Εγνατία* 1 (1989) 347 κε. Η ίδια, *Εγνατία* 5 (1995-2000) 226 κε. Η ίδια, *AEMΘ* 12 (1998) 395 κε. Οι τάφοι «Heuzey» περιλαμβάνουν δύο μακεδονικούς τάφους και έναν κιβωτιόσχημο τάφο, οι οποίοι χρονολογούνται στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ.

58. Α. Κοτταρίδη, *AEMΘ* 7 (1993) 83 κε.

μπλεγμα του κυνηγού και του κάπρου στο Μουσείο της Βέροιας⁵⁹.

Είναι φανερό ότι η έκταση βόρεια του ανακτόρου στο δυτικό τμήμα της πόλης και ευρύτερα η περιοχή κατά μήκος του μεγάλου χειμάρρου της Παλιοπαναγιάς, που χωρίζει το σύγχρονο χωριό από τον αρχαιολογικό χώρο, ανταποκρίνεται σε μία σπουδαία περίοδο της πόλης, πιθανώς την πρώτη φάση της δημιουργίας της. Η ανάπτυξη του πολιτικού κέντρου με τις σπουδαίες θρησκευτικές οντότητες και λατρείες, αλλά και πολιτικές δραστηριότητες, και παράλληλα η συγκέντρωση τάφων των 6ου και 5ου αι. π.Χ. καθώς και των πρώιμων μακεδονικών τάφων στην περίμετρο αυτής της περιοχής δεν πρέπει να είναι τυχαία. Ίσως δεν απέχει της αλήθειας, αν τα αρχαιολογικά ευρήματα αυτά συνδεθούν με την παλιότερη, την πρότερη του 4ου αι. π.Χ. περίοδο της αρχαίας πρωτεύουσας των Μακεδόνων. Δεν υπάρχει σαφής εικόνα της παλιότερης αυτής εποχής, ούτε φαίνονται ακόμη οι λόγοι της επιλογής της θέσης για την ίδρυση της πόλης, ωστόσο, τόσο στο οικοδομικό συγκρότημα της αγοράς και του ιερού της Εύκλειας, όσο και σ' εκείνο του αγρού Εφραιμίδη, σημειώνονται ανασκαφικά ευρήματα που χρονολογούνται στον 5ο αι. π.Χ.⁶⁰. Επομένως φαίνεται ορθή η σκέψη ότι η πόλη του 5ου αι. π.Χ. υφίσταται και μάλιστα πρέπει να περιλαμβάνει με βεβαιότητα την ίδια περιοχή του προαναφερθέντος πολιτικού κέντρου του 4ου αι. π.Χ. Πολύ δυσκολότερη φαίνεται η αναζήτηση της θέσης του οικισμού των αρχαϊκών ή και των «προϊστορικών» χρόνων (σύμφωνα με τις περιόδους του νεκροταφείου). Αξίζει να αναφερθούν τα προϊστορικά όστρακα που βρέθηκαν βόρεια του ανακτόρου σύμφωνα με το Μ. Ανδρόνικο. Είναι πιθανό και λογικό η θέση αυτή να ταυτίζεται με έναν αρχικό πυρήνα-οικισμό, ο οποίος στην εξέλιξη του έδωσε την πόλη, όπως ήδη προαναφέρθηκε. Όμως το θέμα απαιτεί έρευνα περαιτέρω⁶¹.

Σύμφωνα με τα σωζόμενα αρχαιολογικά ευρήματα και μνημεία η ανάπτυξη της πόλης κατά τον 4ο αι. π.Χ. είναι σαφής και βέβαιη. Το τέλος της μεγάλης ακμής φαίνεται ότι συμπίπτει με το τέλος του 4ου ή τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Η διαπίστωση αυτή βέβαια μόνο γενικά μπορεί να συνδεθεί με τα γνωστά ιστορικά γεγονότα, ωστόσο φαίνεται ότι η δολοφονία του Φιλίππου Β' και

59. Μ. Ανδρόνικος – Φ. Πέτσας, *Μακεδονικά* 7 (1966/67) 331 κε. αρ. 185 (οικ. Ζησιοπούλου – Μ. Βέροιας, αρ. Λ351 και Λ444).

60. Ίσως και ακόμη παλιότερα όπως με πληροφορούν οι ανασκαφείς, πβ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 1996, 55 κε. Α. Κοτταζίδη, *ΑΕΜΘ* 7 (1993) 77 κε. Επίσης σημ. 15 και 31. Κατά την ετήσια Συνάντηση των αρχαιολόγων Μακεδονίας και Θράκης η κ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ανακοίνωσε την εύρεση πρώιμης κεραμικής (8ος-7ος αι. π.Χ.) στο ιερό της Εύκλειας: Χ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ΑΕΜΘ* 16 (2002) 482. Για τον 5ο αι. π.Χ., βλ. ακόμη Μ. Ανδρόνικος κ.ά., *ΠΑΕ* 1990, 182 κε.

61. Ανδρόνικος 1984, 38 κε. Ανδρόνικος 1969, 4. *Ο ίδιος*, *ΠΑΕ* 1953, 158.

η εκστρατεία του Αλεξάνδρου παίζουν έναν οριακό ρόλο για την τύχη της πόλης. Στον 3ο αι. π.Χ. χρονολογούνται λ.χ. οι τάφοι «Μπέλλα» και άλλα τμήματα της πόλης⁶², όμως η εικόνα παραμένει ακόμη ασαφής και για την ελληνιστική πόλη, παρά το γεγονός ότι τα ελληνιστικά ευρήματα είναι ευάριθμα.

Περί τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. γνωρίζει η πόλη μια εκτεταμένη αναστάτωση και καταστροφή, όπως δηλώνουν τα ανασκαφικά δεδομένα των περισσότερων τομέων και μνημείων. Ορισμένα οικοδομήματα εγκαταλείπονται, όπως το Μητρώο⁶³, ή άλλες περιοχές αλλάζουν χρήση, όπως η ακρόπολη, η οποία χάνει το στρατιωτικό ρόλο της και μετατρέπεται σε βιοτεχνική περιοχή⁶⁴. Ήδη έχει προηγηθεί η βαριά ήττα του Μακεδόνα βασιλιά στη μάχη της Πύδνας (168 π.Χ.) και η επιβολή των Ρωμαίων στη Μακεδονία με την κατάληψη ή την παράδοση των κυριότερων πόλεων. Τι ακριβώς συνέβη στις Αιγές δεν είναι γνωστό και μόνο η γενική κατάσταση και η πολιτική των Ρωμαίων επιτρέπει την υπόθεση για καταστροφή των τειχών ή την παράδοση της πόλης⁶⁵. Αντίθετα η καταστροφή, που τεκμηριώνεται με τη βοήθεια των ανασκαφικών ευρημάτων περί τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., πρέπει να συνδεθεί με την αναταραχή εξαιτίας της στάσης του Ανδρόσκου (148 π.Χ.) και των βαρβαρικών επιδρομών⁶⁶, χωρίς βέβαια να λείπουν τα ερωτήματα. Πρόβλημα λ.χ. θέτει η καταστροφή του Μητρώου κατά την περίοδο αυτή, πράγμα που σημαίνει ότι στο σημείο αυτό δεν ασκείται πλέον η μητραϊκή λατρεία, γεγονός πολύ περίεργο για την πανάρχαιη αυτή λατρεία. Πιθανώς γενικότερες αλλαγές στην περιοχή να προκάλεσαν και τη μετακίνηση του τόπου της λατρείας σε άλλη περιοχή. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο ανατολικό τμήμα της πόλης έχουν βρεθεί ταφές που χρονολογούνται στη ρωμαιοκρατία, γεγονός που αποδεικνύει ότι η περιοχή δεν ανήκε πλέον στο οικοδομικό συγκρότημα της πόλης, η οποία πιθανώς είχε συρρικνωθεί προς τα δυτικά⁶⁷.

Οι προαναφερθείσες παρατηρήσεις προκύπτουν από την προσπάθεια να αξιοποιηθούν τα ευρήματα και οι ανασκαφικές ενδείξεις στα μνημεία της

62. Βλ. άνω σημ. 56. Επίσης Δρούγου 1996, 55 κε.

63. Δρούγου 1996, 41 κε. Επίσης βλ. άνω σημ. 40.

64. Φάλαρης, *ό.π.* (σημ. 48) 923 κε. και 931 κε. Γενικά Μ. Ανδρόνικος, *ΠΑΕ* 1990, 170 κε.

65. Π. Φάλαρης, *AEMΘ* 6 (1992) 59 κε. *Ο ίδιος*, *AEMΘ* 10A (1996) 69 κε. F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, BCH Suppl. XVI (1988) *passim*. Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, *Πέλλα I*, Αθήνα 1971, 12 (Livius 44, 46, 4-11).

66. Βλ. Δρούγου 1996, 45 κε. Ακόμη Σ. Δρούγου – Ι. Τουράτσου, «Το ιερό της Μητέρας των θεών στη Βεργίνα», *Οβολός* 4 (2000) 307 κε.

67. Κιβωτιόσχημοι και άλλοι τάφοι (αδημοσίευτοι) έχουν βρεθεί στη νότια και ανατολική περιοχή της αρχαίας πόλης. Ενδεικτικά βλ. Μ. Ανδρόνικος κ.ά., *ΠΑΕ* 1997, 126 κε. (αργός Χριστοδουλίδης).

Βεργίνας. Οδηγούν σε ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις που αφήνουν να διαγράφεται η πορεία της αρχαίας πόλης και υποστηρίζουν την ιδιαιτερότητα και τη σημασία της, έτσι ώστε να στηρίζουν την πρόταση των Μ. Ανδρόνικου και Ν. Hammond για τις Αιγές, την πόλη των Τημενιδών⁶⁸. Το θέμα, το οποίο συζητήθηκε ευρύτατα μετά την ανακάλυψη των ασύλητων μακεδονικών τάφων στη Μ. Τούμπα, έχει δύο σκέλη, την ερμηνεία των γραπτών πηγών και την αξιολόγηση των εντυπωσιακών αρχαιολογικών ευρημάτων. Ο Μ. Ανδρόνικος έκανε ένα βήμα περαιτέρω και με βάση τα κτερίσματα των τάφων ταύτισε το νεκρό του μεγάλου μακεδονικού τάφου στη Μ. Τούμπα με το βασιλιά Φίλιππο Β', μια πρόταση που σχετίζεται άμεσα και ευθέως με την ταυτότητα της πόλης, αφού ήταν παράδοση να θάβονται οι νεκροί της βασιλικής οικογένειας στις Αιγές⁶⁹. Καμιά αντίρρηση ή διαφοροτική πρόταση έως σήμερα δεν υπήρξε πειστική ή οριστικά ικανή να ανατρέψει την άποψη των Ν. G. Hammond και Μ. Ανδρόνικου, η οποία είναι πλέον σήμερα γενικά αποδεκτή. Δεν είναι αναγκαίο να επανέλθει η αρχική συζήτηση για την ταυτότητα του νεκρού και της πόλης. Η εξέταση όμως και η αξιολόγηση αυτής της ίδιας της πόλης, όπως αποτυπώνεται στην ανασκαφή, αποδίδει συγχρόνως μια ενδιαφέρουσα και καθόλου τυχαία εικόνα της πόλης και της πορείας της. Η σχέση των λατρειών με πολιτικούς-κοινωνικούς θεσμούς αποτυπώνεται στα οικοδομήματα του 4ου αι. π.Χ., όμως είναι φανερό ότι απαιτούν και αιτιολογούν προηγούμενες και πρώιμες φάσεις, ακριβώς αυτές που εκπροσωπούν τα πρώιμα ταφικά μνημεία, η ταφική διαδικασία και η ιδεολογία τους. Η αναφορά στη βασιλική οικογένεια των Τημενιδών είναι προφανής, είτε με πατρογονικές λατρείες, είτε με τα επώνυμα αναθήματα, αλλά παράλληλα και απτή ήδη κατά την περίοδο της βασιλείας του Φιλίππου Β'⁷⁰, αν οι χρονολογήσεις μας ισχύουν. Τα ερωτήματα που δημιουργούνται από τις γενικές αυτές διαπιστώσεις είναι πολλά: η οργάνωση του πληθυσμού της πόλης, η σχέση του με τη βασιλική αυλή και το στρατό, η οικονομική ζωή και οι πόροι της πόλης, η μορφή της και η διοίκησή της είναι κεντρικά θέματα της μακεδονικής πόλης και απαιτούν ακόμη πολύ περισσότερες πληροφορίες⁷¹. Οι ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες λ.χ., οι

68. Βλ. άνω σημ. 2 και 3.

69. Ανδρόνικος 1984, 218 κε. (και η σχετική βιβλιογραφία). Νεότερες συμβολές στη συζήτηση Chr. Saatsoglou-Paliadeli, *AM* 111 (1996) 225 κε.

70. Βλ. άνω σημ. 25, 26.

71. Πβ. Petsas – Hatzopoulos – Gounaropoulou – Paschidis, *ό.π.* (σημ. 41), *passim*. Τα ερωτήματα αυτά βέβαια ισχύουν για όλες τις πόλεις της αρχαίας Μακεδονίας και η έρευνα ως προς αυτά είναι πολύ εκτεταμένη. Ήδη υπάρχουν πολύ σημαντικές σχετικές ιστορικές εργασίες και άφθονο αρχαιολογικό υλικό (*sic*).

οποίες χρησιμοποιήθηκαν στην επίχωση της Μ. Τούμπας μετά τη λεηλασία και την καταστροφή των τάφων κατά την κατάκτηση της πόλης από τον Πύρρο (274 ή 273 π.Χ.), μπορούν να προσφέρουν με τα ονόματα των επιγραφών τους ένα πολύ χρήσιμο δείγμα αυτού του πληθυσμού από το β' μισό του 4ου αι. π.Χ. και τις αρχές του 3ου αι. π.Χ.⁷². Θα χρειαζόταν μια ιδιαίτερη έρευνα για να αξιολογηθεί ιστορικά και καλλιτεχνικά η ταφική τέχνη και τα έργα που εμπεριέχονται στους μεγάλους μνημειακούς τάφους, αλλά και στους παλιότερους με τα χαρακτηριστικά κτερίσματα, τα οποία συγχρόνως μπορούν να ισχύουν και ως ενδείξεις της κοινωνικής δομής αυτής της πόλης.

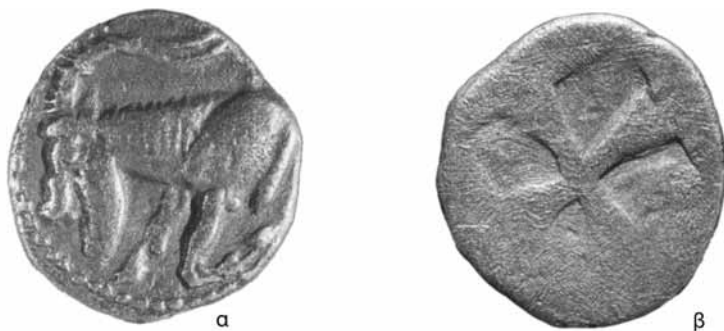
Η σύνθεση όλων των παραπάνω φανερώνει μια πόλη που δεν αναπτύχθηκε στη θέση αυτή τυχαία, όσο και αν η αρχή της χάνεται στο μύθο. Ο Ν. G. Hammond υπολογίζει ότι η πόλη των Αιγών διαμορφώνεται οριστικά στον 7ο προχριστιανικό αιώνα. Στον 4ο αι. π.Χ. οι πολιτικοί και οι θρησκευτικοί όροι, οι καλλιτεχνικές σχέσεις και οι οικονομικοί θεσμοί αποτυπώνονται πλέον στην πολεοδομία και τη μορφή της πόλης και ανταποκρίνονται με χαρακτηριστικό τρόπο στην εικόνα της γραπτής παράδοσης των Αιγών, για μια ξεχωριστή για τους μακεδόνες πόλη, με σεβαστή παράδοση και σημασία.

Η μακροχρόνια ανασκαφική έρευνα στη Βεργίνα δεν έχει φέρει στο φως μόνο μεγάλα έργα και μνημεία ή πολύτιμα ευρήματα που οδήγησαν άλλωστε στη γνωστή ευρύτατη συζήτηση. Παράλληλα προς αυτά συναντά στη Βεργίνα ο αρχαιολόγος στην καθημερινή του εργασία πολλά άλλα μικρά, συνήθως ευτελή αντικείμενα, που παρά το μικρό τους μέγεθος ή την κακή διατήρησή τους αποδεικνύονται σημαντικά, αφού αποκτούν σε ορισμένες περιπτώσεις την αξία ισχυρών ενδειξεων ή λαλούντων σημάτων⁷³. Ανάμεσα σ' αυτά ξεχωρίζουν ορισμένα: το αργυρό αρχαϊκό νόμισμα λ.χ. με την παράσταση της προτομής της αίγας —νόμισμα Αιγών(;)— είναι ένα τυχαίο εύρημα από την περιοχή αμέσως βόρεια του Μητρούου⁷⁴ και απαιτεί μεγαλύτερη και ξεχωριστή νομισματική έρευνα (εικ. 6). Αντίθετα, τρία ακόμη μικρά ευρήματα με σαφή ανασκαφική ένδειξη αποκτούν εδώ ξεχωριστή σημασία. Το πήλινο σφράγισμα από την ταινία που έκλεινε τον κύλινδρο ενός πατύρου βρέθηκε δίπλα στην

72. Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Τα επιτάφια μνημεία από τη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας* (1984) *passim*. Chr. Saatsoglou-Paliadeli, *Εγνατία 5* (1995-2000) 91 κε. (περισσότερο επιγραφική-γλωσσολογική εξέταση).

73. Τα ευρήματα και οι πληροφορίες από την ανασκαφή της Βεργίνας και μάλιστα από την αρχαία πόλη είναι πάρα πολλά και κατά το μεγαλύτερο τμήμα τους άγνωστα. Είναι θέμα μελετητών η δημοσίευσή τους, όμως απαιτούνται χρόνος και ορισμένη ακόμη βοήθεια, ώστε να πραγματοποιηθεί το γιγαντιαίο αυτό έργο.

74. Σ. Δρούγου, *ΑΕΜΘ 5* (1991) 3 κε., εικ. 8-9.

Εικ. 6α-β. Βεργίνα. Αργυρό νόμισμα «Αιγών».

Εικ. 7. Βεργίνα. Μητροών. Το πήλινο σφράγισμα παπύρου. Κεφαλή του Ηρακλή.

Εικ. 8α-β. Βεργίνα. Τάφος «Heuzey» α. Χρυσό νόμισμα του σατραπή της Καρίας Πιξώδαρου.

πυρά του μεγάλου δίδυμου χώρου του Μητρούου και φέρει την παράσταση της κεφαλής του Ηρακλή με τη λεοντοκεφαλή, μια εικόνα που μπορεί να προσγραφεί στη μεγάλη ομάδα ενδείξεων της λατρείας του ξεχωριστού πατρογονικού ήρωα στις Αιγές (εικ. 7)⁷⁵. Δεν έχει βρεθεί άλλο παρόμοιο σφράγισμα στο χώρο του Μητρούου και φαίνεται δύσκολο να συνδεθεί το σφράγισμα με ένα αρχείο ή με τυχόν θρησκευτικά βιβλία, ωστόσο δεν μπορεί να είναι η επιλογή του θέματος τυχαία και άσχετη προς την ίδια την πόλη και τις λατρείες της.

Το χρυσό καρικό νόμισμα του δυνάστη Πιξώδαρου ανήκει στα ολιγάριθμα κτερίσματα που σώθηκαν από τη λεηλασία του μικρού και ιδιόμορφου τάφου «Heuzey» α (εικ. 8)⁷⁶. Πρόκειται για το νόμισμα που φαίνεται σύμφωνα με την ανασκαφή ότι τόλμησε να οικειοποιηθεί ο ένας από τους κλέφτες του τάφου, αυτός που είχε και το ολέθριο τέλος να σκοτωθεί μπροστά στο συλημένο τάφο. Το νόμισμα είναι σπάνιο και δε φαίνεται να κυκλοφόρησε κανονικά στον ελληνικό χώρο, όσο μας είναι γνωστό. Τα λείψανα του τάφου καθώς και τα κτερίσματα του γειτονικού ασύλητου τάφου «Heuzey» β δείχνουν ότι το νόμισμα χρησιμοποιήθηκε ως ταφικό κτερίσμα λίγα χρόνια μετά το γνωστό επεισόδιο της πρότασης του Κάρα δυνάστη Πιξώδαρου προς τον Φίλιππο τον Β' να παντρεύει την κόρη του με τον Φίλιππο τον Αρριδαίο —αξιοπρόσεκτα γεγονότα, που συμβαίνουν στη βασιλική αυλή των Μακεδόνων σύμφωνα με τη γραπτή ιστορική παράδοση⁷⁷. Αν η καρική αποστολή έφτασε στις Αιγές ή έμεινε στην Πέλλα είναι άγνωστο, όμως είναι πολύ πιθανό το μικρό νόμισμα να προέρχεται από εκείνη την αποστολή και να έφτασε στα χέρια της οικογένειας των Μακεδόνων που έχουν ταφεί στους τάφους «Heuzey».

Το τελευταίο μικρό αντικείμενο που αξίζει να αναφερθεί είναι ένα μικρό εύρημα από την πρόσφατη ανασκαφή στον αγρό Γουλτίδη. Προέρχεται από τον καθαρισμό μιας ανασκαφικής τομής πριν ακόμη αναγνωριστούν στα

75. Δρούγου 1996, 49 (= Σ. Δρούγου, *AEMΘ* 5 [1991] 2, εικ. 5-6). Για τον Ηρακλή και τη λατρεία του στο ανάκτορο, Ανδρόνικος 1984, 42. Πβ. για τη λατρεία Th. Hadzisteliou-Price, *AJA* 77 (1973) 66 κε. Hatzopoulos 1996, 154. Β. Αλλαμανή-Σουρή, *Αρχαία Μακεδονία V*, Θεσσαλονίκη 1993, 77 κε. M. Hatzopoulos, *Cultes et rites de passage en Macédoine*, Μελετήματα 19 (1994) *passim*.

76. Σ. Δρούγου, *Εγνατία* 5 (1995-2000) 226 κε., 237, εικ. 4. *Η ίδια*, *AEMΘ* 12 (1998) 395 κε., εικ. 5α-β.

77. M. B. Hatzopoulos, «A reconsideration of the Pixodaros Affair» στον τόμο: *Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times*. Studies in the History of Art 10 (1982) 59 κε. Hammond – Griffith 1979. Ο συλημένος τάφος «Heuzey» α είναι βέβαιο ότι είναι παλιότερος του τάφου «Heuzey» β, ο οποίος χρονολογείται στους χρόνους του Μ. Αλέξανδρου και έχει προσκτιστεί στον τάφο «Heuzey» α.

*Εικ. 9. Βεργίνα.
Αγρός Γουλτίδη.
Θραύσμα πήλινης κεραμίδας
με σφράγισμα κεφαλής αίγας.*

ερείπια του τομέα αυτού τα κατεστραμμένα λείψανα του βόρειου τείχους της αρχαίας πόλης των Αιγών. Πρόκειται για το θραύσμα μιας κεραμίδας με ένα σφράγισμα, όπου παριστάνεται η κεφαλή μιας αίγας (εικ. 9), εύρημα ανάλογο προς τα ενσφράγιστα κεραμίδια του ανακτόρου με τις ποικίλες παραστάσεις⁷⁸. Μόνο που αυτή τη φορά η παράσταση θέτει ευθέως και αμέσως το ερώτημα της ταυτότητας της εικόνας με το όνομα της πόλης, ένα φυσικό ερώτημα, παρότι τη μοναδικότητα του ευρήματος.

Η εμμονή της ανασκαφικής τύχης να φέρνει στο φως δίπλα στα μεγάλα μνημεία μικρά σήματα —ενδείξεις της ταυτότητας της πόλης, έστω και αθροιστικά— δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Η διαμόρφωση πολεοδομικών τμημάτων της πόλης με βάση τις πολιτικές και τις σύγχρονες θρησκευτικές αρχές είναι θέμα που δεν μπορεί κανείς να αγνοήσει για την αρχαία πόλη στη Βεργίνα. Το μεγάλο και επιβλητικό οικοδόμημα με τη δωρική περίστυλη αυλή είναι ο βασιλείος οίκος, με μία μάλιστα αρχιτεκτονική μορφή απόλυτα σύγχρονη και αναμενόμενη για τον 4ο προχριστιανικό αιώνα. Η λατρεία του Ηρακλή και γενικά η παρουσία της στην πόλη είναι εντυπωσιακή αλλά και αυτονόητη για την οικογένεια των Τημενιδών και την παλιά πρωτεύουσά τους. Ενώ στο νεκροταφείο οι μαρτυρίες για τους πρότερους αιώνες (5ος-6ος αι. π.Χ.) είναι σαφείς, στην πόλη οι ενδείξεις είναι λίγες ακόμη, χωρίς όμως να λείπουν

78. Πανθεμαλής 1987, 597, πίν. 115, 116. Όμοιο σφράγισμα κεραμίδας με την ίδια παράσταση κεφαλής αίγας βρέθηκε μετά την παράδοση του παρόντος κειμένου κατά την ανασκαφική περίοδο 2002/3 στο Μητρώον. Βλ. στον παρόντα τόμο, η ίδια, «Βεργίνα 2001-2002», 294-295 με σημ. 12-13, εικ. 2. Οι διαστάσεις του σφραγίσματος είναι 0,025-0,02 μ. Πβ. την ανάλογη παράσταση στα αρχαϊκά νομίσματα των Αιγών (βλ. H. Gaebler, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands III 2*, Berlin 1935). Για το μύθο ίδρυσης των Αιγών N. Hammond στον τόμο: Μ. Σακελλαρίου (επιμ.), *Μακεδονία*, Αθήνα 1982, 65 κε. Hammond – Griffith 1979, 6 κε.

βεβαίως, έστω και ολιγάριθμες. Είναι άγνωστο τι προηγήθηκε του οικοδομήματος του ανακτόρου του 4ου αι. π.Χ., τούτο όμως ίσως θα έχει σχέση με τη μορφή της ίδιας της πόλης. Οι λατρείες που ανιχνεύονται στην αγορά και τα ιερά επαναλαμβάνουν την προβληματική, αφού δεν μπορεί να είναι τυχαία η παρουσία τους στις συγκεκριμένες θέσεις σε συνδυασμό με οικοδομήματα του 4ου αι. π.Χ. και θα πρέπει να δεχτεί κανείς την άσκηση αυτών των λατρειών και στους προηγούμενους αιώνες. Η κατά καιρούς ανεύρεση στις περιοχές του ανακτόρου και της αγοράς παλιότερης (προϊστορικής, αρχαϊκής ή κλασικής) κεραμικής είναι μία πολύ ενδιαφέρουσα ένδειξη της κατοίκησης της περιοχής σ' αυτούς τους προηγούμενους αιώνες.

Η μυστηριακή και χθόνια λατρεία της Μητέρας των θεών αποτελεί μια ιδιαίτερη ένδειξη για την αρχαία πόλη. Μολονότι οι μαρτυρίες φτάνουν μόνο μέχρι τον 4ο αι. π.Χ., ο χαρακτήρας της συνδέεται με μία παλιότερη φάση ασκούμενης λατρείας και επιτρέπει την υπόθεση ύπαρξης της και κατά τους παλιότερους χρόνους της πόλης.

Όλα τα παραπάνω καθιστούν την αρχαία πόλη στη Βεργίνα ξεχωριστή. Τα βασιλικά αναθήματα στο ιερό της Εύκλειας, οι λαμπροί και πλούσιοι τάφοι, η εικόνα της ίδιας της πόλης, μιλούν για μια σημαντική για τους Μακεδόνες θέση. Η καταστροφή τάφων στο νεκροταφείο της κατά το α' τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. συνδέθηκε σωστά με τη ληστροική επιδρομή των Γαλατών μισθοφόρων του Πύρρου στις Αιγές (274/3 π.Χ.), σύμφωνα με ανασκαφικά δεδομένα. Το σύνολο των αποσπασματικών πληροφοριών, των ενδείξεων των μεγάλων μνημείων, αλλά και των μικρών ευρημάτων παρά τις δυσκολίες τους συνομολογούν για την παλιά πρωτεύουσα, τις Αιγές.

Η επεξεργασία όλων τούτων των δεδομένων μαζί με το εντυπωσιακό σύνολο των μεγάλων μνημείων, μπορούν να αποδώσουν το μέγεθος του ιστορικού και αρχαιολογικού θέματος και μάλιστα περισσότερο εύγλωττα από την ως τώρα συζήτηση. Είναι βέβαιο ότι στη Βεργίνα η ανασκαφή της αρχαίας πόλης συγκεντρώνει πολλά χαρακτηριστικά στοιχεία που υπογραμμίζουν και διαφωτίζουν με έναν ιδιαίτερο, συχνά λανθάνοντα τρόπο τις ολιγάριθμες πληροφορίες της γραπτής παράδοσης για τις Αιγές⁷⁹. Παράλληλα όμως, δίπλα στο θέμα της ταυτότητας προσφέρει —και στο μέλλον θα προσφέρει ακόμη περισσότερο— αξιοπρόσεκτο υλικό για την κατανόηση της ζωής μιας παλιάς πόλης στην αρχαία Μακεδονία. Απομένει η συνέχιση της έρευνας, και το σπουδαιότερο, η προσεκτική σύνθεση των πληροφοριών, όσων προσφέρουν τα μνημεία, μεγάλα ή μικρά.

79. Hatzopoulos 1996, 105 κε. Βλ. και άνω σημ. 2. N. G. Hammond, *Αρχαία Μακεδονία Ι*, Θεσσαλονίκη 1970, 58 κε. Hammond 1970, 437 κε. Ανδρόνικος 1984, 58 κε.

VERGINA. THE CITY OF AEGAE
S. DROUGOU

The geomorphology of the site of the ancient city in Vergina, on the northern slopes of the Pierian mountains, the great structures that were revealed there, the extensive cemetery that was in use for a long time, the rich graves of the archaic and classical period, the characteristic cults and the quality of the finds indicate a unique city with a particular development. The palace does not only constitute the main part of the city, but also of the archaeological research in Vergina. The theater, which was discovered on the north and very close to the palace, completes the palace's picture and it shows the complexity of the functions of the architectural unit. The inscription to *Patroos Hercules*, which was found in the *tholos*, indicates his importance concerning the traditional relationship of the area with the family of the *Temenides*. Buildings of religious use and statue bases, dedicated by members of the royal family according to the inscriptions, were unearthed north of the palace and the theater. This data permits the identification in this part of the ancient city of an important part of the town's *agora*, which probably includes a wider area than the one known so far. Moreover, in the *agora*, the worship of *Eukleia* and *Zeus Meilichios* was established with certainty.

It is obvious that the most important activities of the state, at least those that can be identified by the remaining buildings, are concentrated in the west side of the city. The political center of the town evidently unfolds in the western part of the city with the palace and the specific temples of the *agora*, as a central point of reference to the authority. The presence of many and important graves of the 5th and 6th century B.C. nearby, naturally outside the city walls, cannot be historically unlinked to the palace and the *agora*. Although all the known buildings date from the 4th century B.C. onwards, their location, their functions and mainly the cults that can be identified in this area allow the valid hypothesis that this political-religious center of the city constitutes the continuation of an older tradition, whose form is not yet known, but whose presence is suggested by the graves of the 6th and 5th century B.C.

In the east side of the city, the presence of the sanctuary of the Mother of Gods-*Cybele* with its intense chthonic character but at the same time laical manner, poses many questions as to the origin of the cult and the conditions of the destruction of the temple around 150 B.C. It appears very possible that this important cult played a major role in the creation of the ancient city in Vergina, as its chthonic character and the position of the sanctuary imply.

Small characteristic portable finds underline, in their own way, the great importance and the identity of the ancient town. The seals on the roof-tiles from the north city wall and from the *Metroon* which bear a goat's head, the golden coin from Caria found at the tombs of Heuzey and the seal from the papyrus bearing Hercule's head discovered in the *Metroon*, refer—even indirectly— and each one in its own way, to the ancestral home of the *Temenides*, the city of Aegae.

All of the remarks above regarding the monuments of Vergina, their importance, as well as the useful indications of the small portable archaeological finds obviously add important arguments and convincingly support the identification of the ancient city with the old capital of the Macedonians.